

OBSAH

<i>Vlado Uhlár</i> : Krosná, ich časti a činnosť	321
<i>František Papánek</i> : O vzťahoch českej a slovenskej lesníckej terminológie	346

Diskusia

<i>Ján Horecký</i> : Viacčlenný prívlastok v botanickej terminológii	350
<i>Miroslav Roudný</i> : K rozdielným českým a slovenským názvům ve vodním lyžování	355
<i>Ivan Masár</i> : Poznámky k niektorým termínom vo vodnom lyžovaní	356
<i>Vítazoslav Hečko</i> : K diskusii o lesníckej terminológii	357

Zprávy a posudky

<i>Oldřich Uličný</i> : Česko-slovenský vojenský slovník	367
<i>Zdeněk Tyl-Milena Tylová</i> : Přehled českých terminologických příspěvků za rok 1962	370
<i>Ladislav Dvonč</i> : Přehľad slovenských terminologických príspevkov za rok 1962	375
OBSAH II. ROČNÍKA	382

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS
 orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
 pri Prezídii ČSAV

ROČNÍK II — 1963 — ČÍSLO 6

Vydáva

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, C. Sc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, C. Sc., doc. dr. Milan Jelínek, C. Sc., prof. dr. Eugen Jóna, Jaroslav Kuchař, C. Sc., Ivan Masár, dr. Štefan Peciar
 Redaktor časopisu Andrej Šumec

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24,—. Jednotlivé číslo Kčs 4,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, od. vývozu tlače, Praha 1, Jindřišská 14. Rukopis zadaný v septembri 1963, vytlačené v decembri 1963. Vytlačili Polygrafické závody, n. p. závod 2, Bratislava. Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61. —

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963

Kčs 4,—

KROSNÁ, ICH ČASTI A ČINNOSŤ

(Štúdiá z ľudového názvoslovia tkáčstva)

Vlado Uhlár

V tejto štúdii sa zhrňa, usporadúva a spracúva slovná zásoba z ľudového tkáčstva (základná časť), ktorú sme získali na základe poznania v dome rodičov a starých rodičov (Pažiť, Veľké Bielice, Nedanovce na hornej Nitre), pomocou výskumu v teréne, dotazníka vyplneného žiakmi priemyselnej školy textilnej a papiernickej v Ružomberku vo svojich domovoch vo všetkých krajoch Slovenska, pomocou osobitných dotazníkov na niektoré špeciálne názvy (napr. brdárov), napokon excerpciou literatúry. Okrem jazykovedných prác z tejto oblasti usilovali sme sa získať porovnávací materiál aj z národopisnej literatúry. Nesúrodosť získaného materiálu má svoj odraz aj v zápisoch, kde sa nepodarilo vždy zachytiť názvy presne foneticky, hoci sme v tomto smere vynaložili veľké úsilie. Podarila sa, pochopiteľne, lokalizácia názvov, ktorá chýba veľmi cennému súpisu Pavla Križku i Želmíry Tarcalovej.¹

Prevratné zmeny v spôsobe života na dedinách, kde sa od základu mení život roľníckeho ľudu nastolením socialistických spoločenských vzťahov, vedú urýchlene k zániku posledných zvyškov spracovania ľanu, konopí a vlny ručným domácim spôsobom (pradením a tkaním), príznačným ešte pre obdobie feudalizmu a nerozvitého kapitalizmu. Je preto najvyšší čas venovať pozornosť ľudovej slovnej zásobe aj v tejto špeciálnej oblasti, ktorá je už teraz značne archaická a po dvoch-troch desaťročiach ostanú z nej v ľude iba skromné zlomky.

Krosná

Názov *krosná* pre tkáčsky stroj v ľudovej výrobe plátna alebo súkna je celoslovenský názov, rozšírený tak na východ-

¹ Pavol Križko, *Tkáčstvo*, Slov. pohľady 11, 1891, str. 433-542; Želmíra Tarcalová, *Ľudová terminológia pri spracovaní konopí a ľanu*, Slov. odb. názvoslovie 9, 1961, str. 3-11.

nom ako i strednom a západnom Slovensku. Táto skutočnosť našla odraz aj v *Slovníku slovenského jazyka I* (1959), kde sa uvádza heslo *krosná* a bližšie sa vysvetľuje ako „ručný alebo mechanický tkáčsky stroj“. Názov *krosná* sa používa aj v priemyselnej terminológii výroby tkanín.²

Pomenovanie *krosná* je prastaré,³ patrí do najstaršej vrstvy našej slovnej zásoby, lebo Slovania vedeli tkať už v praveku a názov *krosná* sprvoti používali na označenie rámového zariadenia na napätie osnovy a na jej vedenie cez nitelnice a brdo na predný návoj a neskôr ako súborný názov pre všetky súčiastky používané na tkanie, ktoré sa umiestnili do rozoberateľnej kostry krosien (stavov), kde sa tkanie uskutočňuje pomocou pohonu ručného (prehadzovania člka zivou a pribíjanie útka brdom v bidlách) a nožného (stúpaním na podnože sa vytvára v osnove pomocou nitelnic prechyl'ujúcich sa na obrtačkách roztvor nazývaný ziva), takže tu už naozaj ide o stroj na tkanie.

Prastarosť názvu *krosná* potvrdzuje aj skutočnosť, že ide o názov rozšírený po slovanskom jazykovom území, lebo *krosná* na označenie stroja na tkanie pozná bežne poľština (tu sa v priemyselnej terminológii používa nie ako pomn. meno, ale v jedn. čísle ako *krosno*), používa ho ukrajinčina, bieloruština (i *narad*), ako aj ruština v Smolenskej oblasti, hoci tu je už tiež známy názov *stan*, ktorým sa bežne nazývajú v ruštine

² Porov. slovenskú textilnú literatúru vydávanú v SVTL, napr. Karol Okál, *Spracovanie konopí a lanu*, 1962, s. 344, obr. 160–162: *krosná*, schéma mechanických krosien, automatické *krosná* ES 175.

³ Meno *krosná* je praeurópske, spoločné slovančine s germánčinou. Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, 1957, s. 236 uvádza pôv. pragerm. **kribo-* alebo **kribhno*, proti ktorému je slov. rozšírená prípona o s (-*sno-*) a po eliminovaní b *krosno* z **krobsno*.

Menu *krosná* je príbuzné slovo *krošňa*, napr. známa *drotárska krošňa*, inokedy i vysoký kôš na nosenie sečky pre statok zo stodoly, ale aj menší kôš s bočným uchom na rozdiel od *sotora* s držadlom pnúcim sa stredom ponad tento kôš, ktorý je obdobou dlhého, nekrytého *kmotrovského koša* napr. v Nedanovciach.

Je otázne, či slovo *krošňa* sa nevrátilo do slovenčiny spätne z nemčiny, lebo bavorské *Krasche* je zo slovančiny. Tým by sa dal vysvetliť aj veľký významový protiklad medzi dnešným (a to už oddávna) významom slova *krosná* a *krošňa*. K zneniu *krošňa* vo význame *krosien* sa ešte vrátíme.

V. Machek na základe porovnávacieho materiálu i z germánskych rečí vysvetľuje pôv. význam slova *krosno* ako prosté rámové alebo stojanové zariadenie z dreva na rozličné účely (napr. i kostra vozovej strechy).

naše krosná. Konečne názov *krosna* na označenie stroja na tkanie používa i srbochorvátčina a slovinčina.

Ako sme uviedli, krosná pôvodne neboli názvom stroja na tkanie, lebo pôvodná, ľahko prenosná sprava na napätie osnovy (rámového tvaru) a osobitná sprava na vytváranie zivy, ktorej vynájdenie je základom tkáčstva v protiklade k pleteniu, ako ju poznáme napr. na terajších krosienkach na tkanice (doštička), musela sa vložiť po diferencovaní na brdo (potom umiestnené v bidlách) a nitelnice (sprvoti viseli na hákoch povaly) do pevného dreveného rámu, kostry, v ktorej sa už umiestnil aj návoj na navíjanie osnovy a návoj na navíjanie hotovej tkaniny. Ani ruský *stan*, *stanok* a český *stav* (pre mnohoznačnosť významu sa používa ako spresňujúci názov *tkadlecký stav*) neboli pôvodne názvami stroja na tkanie, ale názvom pre stojanovité rámové zariadenie na umiestnenie „riadu“ na tkanie.

Názov *krosná* je teda staré jednoslovné pomenovanie. Dvojslovné pomenovanie *tkáčske krosná* sa využíva v ľudovom názvosloví pre zlepšené, zdokonalené krosná so spodným návojom a potom zložitejšie krosná, napr. i s listovým (kartovým) strojčekom alebo s lietacím člnom prehadzovaným po zatiahnutí rukoväte višiacej medzi bidlami, ktorých však na Slovensku bolo aj u remeselných tkáčov sotva niekoľko. Ale aj pre krosná so spodným návojom, bežným na väčšine Slovenska, vystačí sa s nediferencovaným názvom *krosná* (napr. v múzeách), kým zložitejšie typy uvedených remeselníckych krosien bude treba označovať názvami *tkáčske krosná* a *súkennícke krosná*, prípadne i široké *koberčiarске krosná*.

Názov *stav* vo význame krosien nie je v slovenčine ľudový ani zľudovený.⁴ Vyskytuje sa výnimočne u jednotlivcov reme-

⁴ Prekvapuje, že názov „tkáčsky stav“ sa dosť používal v národopisnej literatúre, hoci tu štúdium slovenského ľudového materiálu malo byť pre etnografov bezpečným vodídlom pre výhradné používanie názvu *krosná*, najmä keď ho používa aj poľská, ukrajinská, bieloruská a zavše aj ruská národopisná literatúra.

Porov. N. I. Lebedevová, *Priadenije i tkáčestvo vostočnych Slavian v XIX - načale XX v.*, najmä str. 514–515, v diele *Vostočnoslavianskij etnograf. sbornik*, Moskva 1956.

Ján Podolák v čl. *Spracovanie konopí v Dolnej Súči*, Národopisný sborník SAV XI, 1952, s. 307 píše napr.: „Nasnovaná priadza sa navíja na tkáčsky stav, zvaný krosná.“

Soňa Kovačevičová ešte r. 1955 v knihe *Ľudový odev v Hornom Liptove* na s. 168 píše: „Zdokonalením domáceho tkáčskeho stavu...“

S podobným nerešpektovaním domácej tradície sa stretávame v archeologickej literatúre až do posledných čias. Pravdaže, potom prostí

selníkov, ktorí sa vyučili v Sliezsku alebo na Morave, prípadne si ho osvojili od českých majstrov v továrňach alebo z literatúry.

Za svojho výskumu sme sa nestretli s názvom *stav*⁵ pre *krosná* ani na Záhorí (pri Morave), nečakane sme však narazili na starý názov z vrstvy remeselníckych pomenovaní v zľudovenej forme *verštat*, *varštat*, *varštak*, *vrštak*, *vrštat*, *vaštak*.

Je zjavné, že ide o názov nemeckého pôvodu (Werkstätte), ktorý pravdepodobne bol kedysi na Slovensku všeobecne rozšírený u remeselníkov tkáčov, súkenníkov, pramárov, gombárov ap. Pisomný doklad na *varštat*⁶ vo význame krosien máme z r. 1666.

návštevníci v múzeách nechápu také nápisy ako *závažia z tkáčskeho stavu* (napr. v archeol. odd. Slov. nár. múzea v Martine a i.).

⁵ Tvrdenie, že na západnom Slovensku je pre *krosná* pomenovanie „tkáčsky stav“, ako uvádza Tarcalová v cit. článku (v pozn. 1) na s. 8, je v rozpore so skutočnosťou. Pri svojom výskume som venoval tejto otázke osobitnú pozornosť, ale podklady pre takýto názor som nenašiel, hoci špeciálne v tejto otázke som robil výskum po Kysuciach, Považí, v oblasti na východ od Malých Karpát, ale aj na Záhorí. Na západ od Váhu je už oblasť remeselných tkáčov, ktorá sa na severe končí pri Moravskom Lieskovom, hoci sa sezónni remeselní tkáči vyskytujú aj na Kysuciach (Raková), pri Nitre (Veľ. Zálužie) a napr. i v Šuranoch. Tu všade ľudovým názvom sú krosná: Bzince, Lubina, Vrbové, Madunice („kalleci“), Čhtelnica, Dolný Lopašov, Modra, Borová, Boleráz, v Brezovej, Hlbokom, Hradišti pod Vrátnom. V Kunove pri Senici „vječínú rikali verštat, ale aj krosná sem čuvau“ (82-roč. roľník Jamárik; z listu). V Popudínách netkali, ale priadzu nosili na tkanie na kopanice v Častkove a Smrdákocho, kde tkajú „na krosnách“ (ústne od Stan. Forišku). Dokonca v Skalici Agnesa Kubišová, ktorá prišla z moravskej Hrubej Vrbky a tká pokrovce, po opätovnom overení názvu odpovedala, že svoj stroj nazýva *krosna* (pl. neutr.), „lebo sa to na Slovensku tak nazíva“.

Významný je doklad z Kútov od prof. dr. Mateja Héska, nar. roku 1889: „V kútskych dejinách píšem (rkp.) i o kadlicoch, ktorých bolo za Radlinského asi 20, dnes už nikto. Poznal som posledného kadlica, videl som jeho krosno, nie stav, ani verštat“ (list z 8. 8. 1961).

V Gajaroch pri Malackách príslušníci starej generácie používajú znenie *krosňa* (doklad od Uliše Karačovej-Albertovej, blízko 70-ročnej, ktorá ešte aj po 2. svet. vojne „tkávala na krosni“).

V Bernolákovom *Slovári* uvedené heslo *krosňa* (uvádza však pl. *krosna*, ale i *stav*, *tkáčski stav*) nasvedčuje, že názov *krosňa* bol za jeho čias pravdepodobne rozšírenejší na západnom Slovensku (doklad, azda ojedinelý, máme i z Dolnej Poruby od Trenč. Teplíc).

Z lašského nárečia uvádza *krosna*, pl. n. aj František Bartoš v diele *Dialektický slovník moravský* (Praha 1906) vo význame „tkalcovský stav“.

⁶ Frant. Buřovský, učiteľ v Lučenci, použil ho v svojom preklade vkladanom do latinsko-maďarskej učebnice J. A. Komenského *Janua*

Názov *verštat* je ináč v rozličných obmenách v ľudovej reči známy, ale má význam „remeselnícka dielňa“.⁷ Práve preto bol prostým príslušníkom nášho ľudu názov *verštat* na označenie krosien jednoducho neprijateľný a v podstate do ľudu ani neprenikol, ostal obmedzený iba na úzku vrstvu remeselných alebo poloremeselných tkáčov. Iba tam, kde bol veľký počet tkáčov, mohol sa ujať i v okolí názov *verštat*, *kadlecký verštat* (azda v Skalici; v Prietrži bývalo do 20 tkáčov a tu bol rozšírený názov *verštat*). Kde bol širší styk s neremeselným tkáčstvom, tam neprenikol názov *verštat* a počúvajúcí ho chápali ako názov pre tkáčsku dielňu, do ktorej patrili aj iné nástroje (zvíjačky, kružec na súkanie útku, snovadlá, zubier, návoje, ciepy, člnky a ostatný tkáčsky riad: brdo, nitelnice). Pretože však v mnohých obciach tkáčov nebolo a ich nástroje boli málo ľuďom známe, v tejto oblasti sa často názov pre krosná nerozšíril a po zániku tkáčstva sa vytratil z jazykového povedomia väčšiny obyvateľstva.

Názov *verštat* pre krosná nie je nijaké slovenské špecifikum, používal sa na Morave,⁸ v Poľsku,⁹ kde v národopisnej litera-

linguae latinae... (Levoča 1659) na str. 96 v príklade 500. Tu výraz *vo varštate* je prekladom lat. *in textrina* a maď. *szövöszekben*. Tak je to aj v ďalších dvoch zachovaných odpisoch tohto rukopisného slovenského odpisu z lat.-maď. učebnice.

Za upozornenie a prečítanie Buľovského textu ďakujem prof. Ľudovítovi Novákovi. Porov. aj kritické vydanie vlastného Komenského prekladu tejto knihy od Jar. Červenku, Praha 1959, 58.

Ako cudzo však znel remeselnícky názov *varštat*, *verštat* ap. pre krosná ľudu i vzdelancom už vtedy, dosvedčuje slovenské vydanie knihy Joh. Amos. Comenii *Orbis sensualium pictus quadrilinguis lat. germ. hungarica et bohémica* (Leutschoviae, Typis Samuelis Brewer. Anno 1685), kde i proti pôvodnému prekladu Komenského do češtiny sa už uvádza „v Krosnach“ (str. 121) a Bahylovo vydanie z roku 1728 už nahradilo valec návojom a „hrebeň“ „nitelnicemi“ („Nitelnicem“, str. 120).

⁷ „Na čom sa plátno robilo, volajú sa *krosná*. Potrebné k tomu nástroje volajú sa *verštat* (dielňa).“ List Márie Filipkovej z Hlbokého, matky našej žiačky (1961).

Dušan Jurkovič v knihe *Práce ľudu nášeho* (Viedeň) na tab. 107 má krásnu fotografiu „kadlickej dielne starého Karafiáta“. Názov *dielňa* použil i Jurkovič, lebo výraz *verštat* mu bol cudzí a nepochopil ho ako pomenovanie stroja na tkanie, ale ako pracovňu, remeselnícku dielňu.

J. Húska v diele *Moravské Slovensko*, zv. II, Praha 1922, v kap. VI/2, str. 420 reprodukuje Jurkovičov obraz, ale mu dáva správne pomenovanie: „Světlice se stavem v Kútech“ (obr. 328).

⁸ Bartoš ho však v svojom *Dialektickým slovníku moravskom* neuvádza, lebo ho nepokladal za súčasť domácej slovnej zásoby.

V cit. diele *Moravské Slovensko*, zv. II, s. 422 sa uvádza *verštátek*

túre sa zmieňavo píše raz *krosna* a inokedy *warsztat tkacki*, ale napr. v Mazúrsku¹⁰ týmto názvom nazývajú dokonalejšie tkáčske krosná a práve taká situácia je (a či skôr bola) aj na Ukrajine.¹¹

Doklady na názov *verštat* máme: z Kútov, Gbelov, Jablonice, V. Levár, Sobotišťa (*kadlický verštat*), Koválovca, Záhorskej Bystrice, Rozbehov. V znení *varštak* ho máme doložený z Myjavy. Kým po myjavských kopaniciach sa používal názov *krosná*, myjavskí pytlíkári ako remeselníci hovorili *varštak* a tento názov zovšeobecnel aj v okolitých obciach, ktoré pracovali pre pytlikárov, napr. v Bukovci,¹² známom v minulosti výrobou nástrojov a prístrojov potrebných na pradenie, zvlíjanie, česanie, snovanie, súkanie, motanie, tkanie, ale aj na pranie a žmýkanie (*krucaky*). V Chtelnici má Lukačovic *kallecký vrštát*, vo Vrbovom mal Hrnčiar — podľa zprávy jeho rodiny — *kallecký vrštak*, ale Mikláš má *kallecký verštat* (prišiel však z Kostolného). Doklad na *vrštak* je i z Dol. Lopašova, hoci ľud tu, ako aj v Chtelnici hovorí *krosná*. V Hradišti pod Vrátnom má družstevný kŕmič, príležitostný „kadlec“ samouk Jozef Velba *krosná*, ale u kadleca Tomáša Baláza hovorja po remeselnícky *verštat*, ale aj *krosná*. V Kútoch Hések poznal ako príslušník neremeselníckeho ľudu iba názov *krosno*, popiera výskyt názvu *stav* i *verštat*, ale 86-ročná Júlia Mančíková, vdova po „kadlicovi“, roku 1961 spomína *verštat*.

V Rajci pri Žiline tkáči majú *vaštak*. Tento tvar by poukazoval na pôvod z poľského Sliezska. *Varštat* i *krosná* sú v Bobrove na Orave, *varštat* v goralskej časti Lipt. Lúžnej (v Nižnej Lúžnej sú už *krosná*) a takisto v goralských Rabčiciach na Orave. V Žiline v závode Slovena nazývajú vzorkárske krosná *verštatom* — názov i tvar je od nemeckých majstrov, ktorí tu zavádzali továrenskú výrobu.¹³

na tkanie popruhov, tkaníc v Březúvkách na okolí Uher. Brodu (tu vo význame našich krosienok, doštičky).

B. Kratochvíl, *Ve staré tkalcovské jizbě*, Hlasy okr. musea ve Frenštátě p. R. 1958-3 (16) na str. 8 uvádza: „Uprostřed stavu — varštatu — bylo náčiní...“

V publikácii *110 let českotřebovského textilu* sa uvádza i z Českej Třebovej remeselnícky názov *veřtat*: „Zpívalo se i při práci za veřtatem“ (str. 17).

⁹ Porov. K. Moszyński *Kultura ludowa Slowian* I. Krakov 1929, str. 331 n.

¹⁰ Barbara Mocarska-Falińska, *Stownictwo Warmii i Mazur, Uprawa i obróbka lnu*, Wrocław 1959, str. 99.

¹¹ N. I. Lebedevová, *Priadenije i tkáčestvo vostočnych Slavian v XIX — načale XX v.*, s. 514 (v preklade „Názvom verstat sa najčastejšie nazývajú zdokonalené krosná“ v ukrajínčine i bieloruštine).

¹² *Myjava* (monografia), 1911, str. 435 a 423 (čl. M. Slávika).

¹³ Názov *verštat* používa tkáč-vzorkár Ján Mrvečka, hoci z rodného Lodna na Kysuciach pozná názov *krosná*. Sú to síce tiež drevené krosná,

Uvedené doklady sú zaujímavým príkladom viacerých vplyvov, ktoré prenikali do slovenského ľudového kolektívu. Názov *verštat* však nemal dosť priebojnosti a zreteľne ustupoval a ustúpil názvu krosná. Napr. z vých. Slovenska a stred. Slovenska nemáme vlastne ani dokladu (výnimkou je preklad Buľovského) na iný názov ako krosná, hoci po mestách iste boli aj iné názvy.

Triesma

Triesma sú plachticou s rozruskanými dlhými nitami uviazanými do strapcov, na ktoré sa priväzujú zväzky osnovných nití po nabratí do nitelníc a brda. Robia sa z konca kusa dotkávaného plátna a nezatkaných nití (úrezkov). Zvyčajne bývajú iba na prednom návoji, ale niekde aj na zadnom. Ich funkcia spočíva v úspornosti. *Triesma* upevnené v prednom alebo spodnom návoji (plátnovom) umožňujú, aby začiatok osnovy bol tesne pred brdom a začalo sa tkať skoro od jej vyústenia, aby sa využili osnovné nite po celej dĺžke, aby neostávali nespracované dlhé nite pri začínaní tkania.

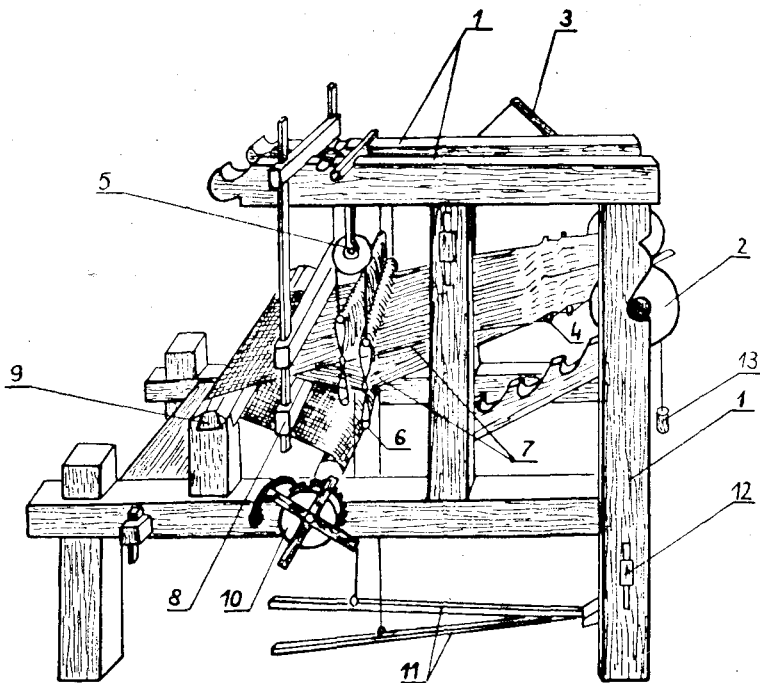
Názov *triesma* sa vyskytuje predovšetkým na strednom Slovensku, a to v oblasti Oravy, dolného Liptova, na Pohroní na okolí B. Bystrice, pri B. Štiavnicí a Zvolene do Novohradu (po Divín), ale aj na okolí Žiliny a v údolí Nitrice. V strednom Liptove a Turci už *triesma* nepoznajú; je tu *pláteňica* (napr. Blatnica, Slov. Pravno, Sučany), tak aj na Západe (Sobotište, Vaďovce, Kubra, Terchová), *pláteňička* (Dovalovo, Uhor. Ves), *plachtička* (Lipt. Michal), *platenko* (Bobrov), *plátenko* (Pažiť). Na vých. Slovensku je najčastejšie *placenko* (Hranovnica, V. Klátov, Kendice, Dlhá nad Cirochou, Krásna nad Hornádom), ale i v Rajci, *plátenko* je v Kútoch, Bor. Mikuláši, Chtelnici.

Názov *triesma* v uvedenom znení, zväčša ako pomn. podst. meno str. rodu, je časté v severnej oblasti stredného Slovenska: na Orave Sedliacka Dedina, Zázrivá, Žažkov, Veličná, Párnica (tu i *triesma* žen. r. sg.), Kráľovany, Šútovo (už Turiec), kým v Bzinách, Chlebniciach, Osádke a Malatinej *triesna*; v Liptove *triesma*: Švošov, Ružomberok-Vikolínec, Hybe, kým *triesna*: Stankovany, Hubová (v oboch vraj aj *priesna*), Val. Dubová, ale v Komjatnej *triasma/triasmo*, vo Východnej *triezmy*, vo Važci *priesma*. *Triesna* sú aj na sev. Pohroní v susedstve Liptova (Hiadel, Moštenica, Kremnička), kým v ostatnej južnej oblasti sú *triasma* (Badín, Lieskovec, Hron. Breznica, Kozelník, Ban. Studenec, Teplá pri Ban. Štiavnicí, Močiar,

ale s nitelnicovým strojčekom a listami (kartami), preto používa remeselnícky fabričný výraz.

Vysoká, Beluj, Dekýš, Antol), ale v Očovej a Zvol. Slatine sú *triasna*, kým v Divíne v Novohrade *priesma*. Na sever od Žiliny sú *triasma* v Lietave, Rajec. Lesnej, Terchovej (*triasmo na plátno a iné na osnovu*), Belej, Krasňanoch (*triasmá*) a susednej Tužine, Zástraní i Mikšovej. V údolí Nitrice je *trizma* (Kostoľná Ves), *trizna* (Dlžín).

Názov *triasma* je veľmi starobyľý. V Machek v *Etymologickom slovníku* uvádza k nemu paralely s chodským a moravským *třásno*, *střáseň*, starorus. *teresma* (*třesna*), súvisiacim so slovesom *terzať*, staroslov. *trězati*, srb. *trzati*. České *třáseň* vykladá ako „roztrhaný okraj tkaniny“. G. Horák ma upozornil na *treslo*, ktorým valasi nazývajú latky v plote. V češ-

Krosná

1 - pravý a ľavý stav krosien, 2 - zadný (osnovný) návoj, - 3 spúšťadlo osnovy, 4 - ciepky, 5 - obrtacky, 6 - nitelnice, 7 - ziva (v osnove), 8 - bidlá s brdom, 9 - brušná prejma, 10 - predný (tkaninový) návoj, 11 - podnože, 12 - podnožová prejma. (Nákres podľa krosien z Očovej.)

tine je i *tříslý* (šťúply). Azda analógiou podľa nich a triesla (psl. *čerslo*) by sa dala vysvetliť zmena $z > s$ v koreni, ako zasa podľa *triasť*, *trasiem* zmena $ie > ia$ (*triasma*). Zmena $m > n$ (*triesna*) vznikla priklonením k slovám takéhoto zakončenia, častejším práve v tejto oblasti slovnej zásoby: *súkno*, *plátno*, *krosná*. Porovnaj aj *povesmo*, ale najčastejšie *povesno* (dvojhrst a najhodnotnejšie vyčesané vlákno, čistý ľan, tenké konope).

Varianty názvu *triasma* (pôsobením analógií) svedčia, že pre izolovanosť tohto slova ľud hľadal spôsob, aby ho začlenil medzi „príbuzné“ názvy pre lepšiu zrozumiteľnosť. Z tejto príčiny názov *triesma* ustupuje iným, zrozumiteľnejším názvom, ako sú *plátenica*, *plátenko* i *plátence*.

V oblasti na juh od Ban. Štiavnice sa vyskytuje značná pestrosť názvov za *triesma*. To svedčí, že tento názov zanikol iba nedávno a nové názvy (metaforické) sa hľadali v blízkej oblasti názvov významovo zrozumiteľných, tak *uterák* (Prenčov), *uteráč* (Domaniky, Tek. Trstany), *uťeráček* (Babiná), *nátračie* (Kráľovce), *priveske*, *úveske*, *úvezi* (Žibritov), *viazanička* (Ladzany), *prtkávač*, *prtkávka* (Lupoč). Názov *strapcovi uteráč* je z Čaradič, *strapi* (Čičmany, Prievidza, V. Uherce), *strapki*, *strapce* (Prečín), *traki* (Muráň), *tračkovo platno* (M. Zálužice). Zo Závadky nad Hronom je *proces*.

Ziva

Opravdivé tkanie (na rozdiel od pletenia, mriežkovania) vzniklo až po vynájdení spôsobu na vytváranie zivy čiže roztvoru v sústave osnovných (pozdĺžnych) nití, napr. párných a nepárných, ktorý sa otvorí razom po celej šírke osnovy a ktorým sa priečne prehadzuje útková niť na zatkávanie.

Pre tento roztvor v rozličných krajoch Slovenska je názov odvodený od slovesa *zívať*, nár. *zievať*, *rozzeviť*. Sloveso *zívať* dnes označuje činnosť roztvárania úst pri únave a pred spaním, sloveso *rozzeviť* (dokorán otvoriť) je známe v spojení *rana sa mu rozzevila*. Iný význam majú však slovesá *zivnúť*, *zivotať* (kývať sa, zvrtnúť sa), ktorých zmysel je blízky činnosti nitelnic, ktoré prezivujú, a tak vytvárajú zivu. V Mošteniці *podnože zivajú* i *zibajú*. Koreň *zib-* je v tomto význame pôvodnejší (porov. stsl. *zyblŏ*, *zybati*, ruské *zýblu*, *zýbať*, sch. *zibati* vo význame kolísať, vykyvovať niečo, poľ. *zibotać się* = hojdať sa).

Uvedený tkáčsky termín je známy skoro všetkým slovan-
ským jazykom v ľudovom názvosloví i v spisovných jazykoch,
teda bol vlastný už praslovančine (porov. ruské *zev*, poľ. *ziew*,
chorv. *zijeu*).

Názov *ziva* pre roztvor osnovných nití na prehadzovanie
útka sa používa aj v odbornej textilnej literatúre. V sloven-
ských nárečiach je bohatá obmena tohto názvu podľa nárečí
v hláskovom ustrojení, ale aj v rode, v korenej samohláske
a sú aj názvy s predponou: *zev*, *ziev*, *ziv*, *zeva*, *zieva*, *ziva*,
odziv, *podziv*, *podziev*, *podziva*.

zev: Mor. Lieskové (*zef*), V. Klátov (*žef*), Dlhé nad Cirochou (*žeu*)

ziev: Prievidza (*zieu*, *ziou*), Vrbové (*ziev* i *zief*), Hranovnica, Závadka
nad Hronom; Kojatice (*žíef*)

ziv: Ružomberok, Lipt. Michal (*ziyu*); Malčice, Vinné, Tibava (*žiyu*), Kubra
(*zif*), Šariš. Dravce (*žíf*)

ziva: Likavka, Važec, Lipt. Sliače, Terchová, Motešice, Cabaj, Dobročská
Lehota; Mestisko, Hudcovce (*žíva*)

zeva: Zdoba (*ževa*)

zieva: Vadovce, Muráň, Koš. Hámre (*zíeva*)

odziv: Skačany (*odziyu*); Rajec, Teplička nad Váhom, Prečín, M. Ko-
lačín (*odzif*)

podziv: Nedanovce, Rybany, Brodzany, Pažiť (*podziyu*)

podziev: Rejdová (*podzieyu*)

podziva: Brezany (o. Prievidza), Lupoč (o. Lučenec).

Všetky tieto varianty sú v priamej súvislosti so spojeniami:
krosná zle zívajú (Likavka), *dobré sa mi zíva* (Dobrá Niva),
ňiteľnice mi dobre zívajú; *ag zle, tak sekajú* (Žaškov), *dobré*
zieva (Hranovnica), *vizivúvať na krosnách* (Lipt. Sliače), *dobré*
sa odzivilo (Rajec), *dobré sa podzievuje* (Rejdová), *zle pod-*
zivilo, dobré podzivne, zle sa podzivuje aj polla víški návoja
(Nedanovce, Pažiť, Brodzany).

U súkenníkov v Prievidzi sa používal aj názov *fach* nem.
pôvodu, u tkáčov v Chtelnici *foch*. S nimi súvisí *vach* v Smilne
(okres Bardejov).

Do odbornej textilnej literatúry i národopisu sa zavše pre
neznalosť slovenskej slovnej zásoby prenáša český termín
prošlup, ktorý sa nepochopením kalkuje ako *prešlap*.¹⁴

¹⁴ Adam Pranda, *Príspevok k problematike sitárstva a riečičiarstva*,
Slov. národopis 10, 1962, str. 292: ...útok sa neprehadzuje mechanicky,

Niteľnice (pomn. meno žen. rodu) je podstatná časť krošien, lebo pomocou nich sa vytvára ziva a umožňuje vlastné tkanie. Je to prastará sprava, azda ešte z konca praslavskej doby. Pre túto ich starobylosť by svedčilo približne rovnaké pomenovanie vo viacerých slovanských rečiach. V pol. sú *ni-cielnice*, v st. češ. u Klareta *nyitidl(n)icze* (dnes *brdo* a *listy*), v ukr. (zakarpát. náreč.) *ničilnica*, v ruš. prastarý názov *nit* a novší *nitčenka*. Z bulh. duálu *ništa* < *nitja* alebo *ništi* od *nitb* je v maďarčine *nyüst* a jeho varianty (*nüst*, *nyüst*, *üüst*).

Názov *niteľnice* je významovo priezračný. Označuje nástroj zhotovený z nití a určený na prezívovanie osnovných nití pri tkaní. Charakteristické je, že v priemyselnej výrobe v textilných závodoch, kde sa miesto súčiastok z nití používajú kovové tyčky s očkom uprostred, je pre ne i v češtine názov *nitenky*, slov. *nitienky* (napr. v Lipt. Mikuláši, Ružomberku). Niteľnice sa skladajú z veľkého počtu nitových slučiek s očkami uprostred. Tieto slučky sú upevnené medzi dvoma rovnobežnými tyčkami (okružlými ciepkami), novšie latkami. Niteľnice bývajú najmenej dve, ale ak ide o zložitejšie väzby ako prostú plátnovú, bývajú štyri (na činovať, drilich), päť, šesť, zriedka až osem, hoci Križko spomína, že tkáči pri vytváraní zložitých vzoriek používali až 30 niteľníc a podnoží.

Názov *niteľnice* má základ v predpokladanom slove *niteľ* od slovesa *nitit*; ďalším spojovacím článkom je *niteľník* (Gbely); z predpokladaného prid. mena *niteľný* slovotvornou príponou *-ica* (*-ice*) vznikli *niteľnice*, ktoré (s výnimkou tkáčov na Záhorí) sú v podstate celoslovenským názvom. Proti základnému tvaru sú na vých. Slovensku varianty, napr. *ničelnice* (Tibava, Smilno, Dlhá nad Cir.), *nečelnice* (Zemp. Hradište,

to znamená dvíhaním osnovného prešlapu (!) naraz... vyššie druhy tkania šliapaním (!) nohou alebo tahaním rukou.

V českom názve *prošlup* pravdepodobne nemožno hľadať odvodený tvar od koreňa, ktorý je v slovese *šlapati*; jeho základom je azda citoslovce *šlup*, ktorým sa zvukovo vystihuje zvuk prezívujúcich sa niteľníc a osnovy, prípadne i prehadzovaného člnka.

Magdaléna Stehlíková, *Staré textilné techniky na Slovensku*, Sborník Slov. nár. múzea 55, 1961, v pozn. 28 na str. 84 (pletenie) „osnova a útok sa križia bez mechanického tvorenia zivu“.

Porov. správne termíny v knihe Karola Okáľ'a *Spracovanie ľanu a kónopi*, SVTL 1962, najmä XXII. kap. Tkáčstvo, obr. 160.

¹⁵ Z dôvodnenie, prečo píšem niteľnice, pozri v mojom článku *Písať niteľnice a či niteľnice?* SR 28, str. 111–115.

Moravany, Malčice), *ničelňice* (V. Voľa, Kendice, Myslava, Slov. Kajňa, Čierne nad Topľou), *ňecelňice* (Hermanovce nad Topľou). Tvar *ničelňice* je aj na Považí (Teplička nad Váhom). V južnej časti stredného Slovenska je aj tvar *ňitevuňice* (Prenčov, Očová, Divín, Lupoč, Hont. Moravce). Do jazyka tkáčov na Záhorí prenikol (najmä s objednávkami) z češtiny názov *brdo* (napr. Sobotište, Myjava, Veľ. Leváre), kým v Bor. Mikuláši je doložený *rád*, v Chtelnici *rád* i *ňitelňice*, v Rozbehoch a Hradišti pod Vrátnom i *kusi*.

Pre jednotlivé diely (časti) nitelňíc sú v ľudovej reči rozmanité názvy.

a) Pre okružle tyčky, medzi ktorými sú upevnené nitové slučky s očkami, je priliehavý názov *ciepki* (napr. Žaškov, Hubová, Čierny Balog, Blatnica, Rejdová, Nedanovce), *bičiki* (Iliašovce), *šinki* (Krásna nad Horn.), *brcká* (Teplička nad Váhom), často iba *palički* (Dovalovo), *pališke* (Hrušov) ap.

b) Uprostred slučiek je uviazané očko, ktorým sa vedie niť osnovy, napr. párna očkom prednej, nepárna očkom zadnej nitelnice, aby sa ich rozťahnutím vytvorila ziva. *Očko* je celoslovenský názov, utvorený metaforicky podľa tvaru. Je však rozšírený i názov *kotelec*, ktorým zasa inokedy nazývajú v Turci slučky, napr. Tekovské Trstany (*kotelec*), Kostolná Ves (*kotelec* i *koterec*), Nedanovce, Pažiť, kým v Bystričke v Turci (niť sa nabera) do *kobuľinky*.

O roztrhnutí nite v očku i sprostine sa vraví: *rostrhne sa kotelec* (Rejdová), *okoteu sa kotelec* (Nedanovce), *kotelec sa okoteu*, *okoteu sa naspotku*, *okoteu sa navrchu* (Veľ. Bielice), *ničelňica še skobulela* (Tibava). Znamená to, že sa z jedného kusa stali dva.

c) Pre nitelnicové slučky z pevných, najčastejšie z dvoch zosúkaných nití, je charakteristické meno *sprostini* (Skačany, Nedanovce, Soblahov, Kubra, Veľká Maňa), *sprostá strana a múdra strana* [s očkom] (Hont. Moravce, Kráľovce, Vysoká), *slepa a očkasta nitelnica* (Rejdová), *kotelec je z očkom a sprostenec bez ňeho* (Veľ. Uherce). Iného druhu sú názvy od slova *kobyła*, *kobylina* (tesárska podpera, koza), napr. *kobolini* (Lietava), *kobolini* (Terchová), *kobilini* (Krasňany), *kobulki* (Iliašovce, Krásna nad Hronom), *kobulki* a *koňiki* (Šar. Dravce), *kobilki* (Veľ. Lehôtka). Inokedy sa pre ne používa názov *kotelec* (Bystrička), *kotrlec* (Blatnica v Turci), *kotelce* (Rudno). Obrazné sú aj názvy *nohi* (Martinček, Iliašovce), *nôški* (Dovalovo), *panože*, *panôški* (Hiadel'), *šibeňičke* (Dobrá Niva). Remeselníci používali pre nitelnicovú niť a slučky názov (z nemčiny) *hadlaf* (Chtelnica, Bor. Mikuláš), *hadlach* (Žilina), *horlaf* [hodlaf?] (Prievidza), Križko v cit. práci uvádza názov *helvy* (porov. ruské *gá-leva*).

d) Nitelnicové slučky sa viažu po oboch vonkajších stranách ciepkov

(paličiek) do súvislého radu uzlíkov, pre ktorý je obrazný názov *obrva* (Čierny Balog, Divín), *oberva* (Rejdová), *vrkoč* (Kubra, Terchová), *vrkuoč*, *vrkuočik* (Turč. Štiavnička, Prečín), *pásovňica* (Lipt. Osada).

Hoci je názov *niteľnice* v ľudovej reči pomn. meno, zavše sa použije i názov *niteľnica* na označenie jednej nitelnice.

Pre činnosť navliekania nití do nitelnic i brda sa temer všeobecne používa sloveso *naberat*, ale i sem zavše preniká sloveso *navliekat* (Pažiť, popri *naberat*), *navlákat*, *navláčať* (Lipt. Ján, Konská). V odbornej textilnej terminológii je názov *navliekanie*, *návlek*, *navliekáreň* (oddelenie v predtkáčovni), pracovníčky sa nazývajú navliekárkami. Návlek je spôsob, podľa ktorého sa navliekajú nite do nitelnic; dôležitý je najmä pri práci na viacerých nitelniciach. Návlek nie je ľudové slovo, preto sa zavše podľa českého *navádět* stretáme v staršej literatúre aj s výrazom *návod*.

Obrtačky

Vytváranie zivy striedavým pohybom nitelnic hore a dolu podľa stúpania tkáčky na podnože umožňujú škripcové kolieska, nazývané *obrtáčky*. Niekde pod obrtačkami (napr. vo Východnej, Hubovej) zavše rozumejú aj obrtačkovú prejmičku (trámik), umiestnenú zvrchu na horných stramovniciach krošien hneď za bidlami; prenikajú ju dve posúvateľné latky (zaisťujú sa drevenými kolíkmi), tzv. hnátiky, bilničky, v ktorých spodnej, osobitne upravenej časti sú škripcové kolieska; inokedy iba na povrázkoch z nej visia dve hlavice so škripcovými kolieskami, v žliabkoch ktorých sú opäť povrázky a na nich nitelnice.

Pri práci s dvoma nitelniciami, keď sa tká plátno (alebo aj súkno prostou plátnovou väzbou), používajú sa *prosté* čiže *malé obrtačky* (dva kusy po jednom škripcovom koliesku), pri práci so štyrmi nitelniciami, keď sa tká činovať (drilich), používajú sa zložité *veľké obrtačky* (Očová), kde sa nitelnice pohybujú na zdvojených obrtačkách so štyrmi škripcovými kolieskami alebo pomocou osobitných prezivujúcich *vážok*. Pre veľké obrtačky majú v Bátovciach a Bohuniciach názov *škrtle*, pre malé *zivce*.

Názov *obrtáčky* nie je celoslovenský ľudový termín. Jednak v Zemplíne a jednak na Záhorí sa vyskytuje názov *škripce* (Tibava, Vinné, Snina,

Hudcovce, Slov. Kajňa, Malčice, Krásna nad Hornádom; Myjava, Rozbehy, Sobotište).

Metaforický názov *rúčky* sa sporadicky vyskytuje najmä na južnom strednom Slovensku aj inde, napr. Radôstka, Rejdová majú *ručki*; Močiar, Trpin, Teplá pri B. Štiavnici majú *rúčke*, Hrušov, Ratkovské Bystré *rúške*.

Názov *hnátiky* sa z Ponitria tiahne až do údolia Rajca: Veľké Uherce, Nedanovce, Chynorany, Kubra, Čičmany (*hnátiki*), Čaradice, Lietava (*hná-ciki*), Veľké Bielice (i *hnáti*). *Hnáty*, *hnátiky* sú obrazné názvy podľa hnátov — stehenných kostí s kĺbmi.

Sporadicky sa vyskytujú názvy *kotulki* (Hranovnica), *kotulki* (V. Klátov), *škarpulce* (Rajec), *škrahulec* (Dúbravka v Zemplíne), *taľki* (Smilno), *šikajtovo* (Zdoba pri Košiciach), *vaški* (Dlhé nad Cirochou, Mestisko).

Názov *obrtáčky* je bežný na celom strednom Slovensku, a to ako *obrtácki* (Veľká Maňa, Hiadel, Ružomberok, Važec, Východná, Bziny, Sučany, Blatnica, Bystrička), *obrdácki* (Lipt. Ján, Slovany, Kostolná Ves, Brezany pri Prievidzi), *obrtácke* (Očová, Divín), *obrdácke* (Pukanec, Čajkov, Žibritov, Lieskovec, Banský Studenec). Zmena *t > d* vznikla priklonením k názvu *brdo*.

S názvom *obrtáčky* pravdepodobne súvisí aj (skomolené) pomenovanie *brkački* (Skačany, Dol. Motešice) a *krpački* (Rybany), ba nemožno celkom zamietnuť ani možnosť, že s ním súvisí aj názov *kački*, častý na východnom Slovensku (Kendice, Kojatice, Klenov, Kobyly, Vyšná Voľa, Rozhanovce), hoci metaforické pomenovanie podľa vtáka je pravdepodobnejšie. Názov *kačički* je i na západnom Slovensku (Mor. Lieskové), *káčerník* v Dol. Súči.

Obrtáčky (žen. pomn. meno) je starobylý názov. Jeho základom je koreň *vrt-* v slovese *vrtieť*. Treba vychodiť z predpokladaného slovesa *ob(v)rtat'*, v ktorom predpona *ob-* označuje pohyb na spôsob obtáčania, v našom prípade ide iba o pootáčavý, čiastočný pohyb. Prípoma *-čka/-čky* je častá v názvosloví tohto odboru (*lámačka*, *trepáčka*, *vyhladzovačka*, *potáčka*; *zvíjačky*). Ide o názov, ktorý vznikol bezprostredne z kmeňa slovesa *ob(v)rtat'*, dnes už neznámeho.

Z tohto slovesného základu je aj názov *obrtel'*, *obrtlík*. V našej oblasti označuje olovené závažie na vretene, kým názov *obratel'* je zastaraný názov narniesto stavec, ale už podľa slovesa *obrátiť* (*ob-vrátiť*).

Nitelnice sa dostávajú do pohybu striedavým stúpaním nôh tkáčky na podnože, s ktorými sú spojené buď prostredníctvom brdc (*brccá* Chtelnica, *brcká* Dobrá Niva, *barcuška* Hranovnica) alebo zložitej tkáčskej *váhy* (Križko). Podnože sú latovité drúčky, upevnené v *hrebeni* (Nedanovce; *spražec* Sobotište) v zadnej spodnej prejme, nazývanej aj podnožová. Podnoží býva toľko, koľko nitelnic. Pri zložitejších robotách, keď tkáči používali väčší počet nitelnic a podnoží, treba vedieť spôsob, ktoré nitelnice zviazať s istými podnožami, čiže poznať *podváz*, čo vedeli iba lepší tkáči (Križko).

Názov *podnože* je pomnožné meno žen. rodu, ale časté je aj sg. *podnož*. Podnože sú novšou správou, lebo starší spôsob spočíval iba v sťahovaní nitelnic nohami, zasunutými do slučiek visiacich spod nitelnic. Naproti tomu však pomenovanie *peklo* (jama pod podnožami; na okolí Piešťan Madunice, Vrbové, ale aj Chtelnica a až Kúty) je neobyčajne vzácny doklad pre dávnovekosť ležatých krosien u nás. Názov *podnož* poznajú v tomto význame aj iné slovanské jazyky, no jeho pôvodný význam a používanie bolo v inej významovej oblasti (stolček pod nohy). Preto názov *podnož* nemožno dobre použiť ako jazykový doklad (Gavazzi) na existenciu horizontálnych krosien u Praslovanov. Táto skutočnosť sa však dokazuje presvedčivejšie inými jazykovými dôkazmi, ale hlavne archeologickými výskumami.

Názov *podnože* je celoslovenský. Tvar podnože je bežný najmä na strednom a západnom Slovensku. Na strednom Slovensku sa iba výnimočne vyskytuje *podnuoški* popri *podnože* v Uhor. Vsi. Deminutívum (s nezdlženou korennou samohláskou) *podnoški* zovšeobecnelo v reči tkáčov na západnom Slovensku (Kúty, Gbely, Rozbehy, Bor. Mikuláš, Chtelnica, Vrbové), ale je ľudovým výrazom na Východe (Tibava, Kendice, Dlhé nad Cir., v staršom úze v Smilne), kde je však častejšie znenie *podnožaje* (Moravany, Kobyly, Zoba, Myslava, Spiš. Harhov, Rejdovo), príp. *podnožajki* (Slov. Kajňa, Mestisko, M. Zálužice), kým zo Sniny je tvar *podnožvy(e)* a z Myjavy *podnožini*, *podnožina*. V Smilne i *nohi*.

Tvorenie podst. mien nástrojov ďalšou slovotvornou príponou *-aj* (*pod-nož-aj*) je celkom nezvyčajné. Ide o východoslovenskú nárečovú svojskosť.

Stúpať na podnože

V ľudovom názvosloví sa bežne používa výraz *stúpať na podnože*. Križko v cit. článku zaznamenáva aj spojenie *vystupovať na podnože* (z úzu tkáčov). Porovnaj s tým aj všeslovenský názov *stupa* (z prasl. *stopa*); v Kútoch pri Morave vlastne *nožná trlica*, na ktorú sa stúpalo nohou. Ináč *stupy* majú už prenesený význam drvidiel rudy pomocou vodného pohybu (na kolese) a obdobne aj na zmäkčovanie ľanového vlákna alebo stoniek ľanu (Lipt. Lúžna, Krásna nad Hornádom, Myslava a i.), prípadne aj *válch, folušov na válanie (valchovanie)* súkna.

Bidlá

Bidlá sú rámom visiacim na krosnách pred nitelnicami; v ich spodnej časti je uložené brdo. Ide temer o celoslovenský názov, ktorý sa zväčša iba hláskoslovne obmieňa podľa príslušných nárečí (*bidlá, billá, bilá*). Popri pomnožnom mene v názve, ktoré prevláda a je pre ľudové názvoslovie charakteristické (je v sústave podobných pomn. mien z tejto oblasti, ako *krosná, obrtačky, triesma, rázpinky, nitelnice, podnože*) vyskytuje sa však aj v jedn. čísle, niekde aj popri sebe (*bidlo, billo, bilo*).

Iba na severných a východných okrajových územiach Slovenska sa stretáme aj s názvami *lada* (Kobyly, Nižná Voľa, Šar. Dravce), *lada* (Smilno), *loda* (Lipt. Lúžna, gorali), *lvód* (súkenníci v Prievidzi), všetko z nem. *Lade*, často prostredníctvom susedných poľských nárečí. Na východnom Slovensku sú aj *nabilki* (Zempl. Hradište, Chonkovec), *nabidla* (Tibava), *nabilja* (Spiš. Štiavnik, Šuňava), azda vplyvom ukrajinských nárečí.

V Hanušovciach nad Topľou sú *bijadla*, kým v reči tkáčov na západe *kus, visia kusy* (Brestovec).

Pôvodne nebývali *bidlá* pevným rámom, brdo viselo na porážkoch z háčkov v povale miestnosti (tak aj nitelnice). Hoci ide pomerne o neskoršiu súčiastku krosien (rámové bidlá), temer všetky slovenské reči si v duchu systému príslušného názvoslovia utvorili pre ňu (ako nástroj) názov pomocou slovo tvornej prípony *-dlo* (nástroj, ktorým sa bije, v našom prípade prostredníctvom brda sa pribíja, ubíja útok), porov. sch., bulh., *bilo*, rus. *bilo*, *nabilki*, ukraj. *bylo*, *nabilnica* i *blat*, čes. a dluž. *bidlo*.

Pre jednotlivé časti bidiel sú zriedkavo ľudové názvy. Bočné latky nazývajú v Lupoči a Hubovej *máčikmi*, azda už vplyvom iným, v Nedanovciach iba príležitostne *bilnice* (podľa latkovi-

tých spojov v bočniciach voza alebo v jarme). Posúvateľný vrch s rukoväťou (vždy nebýva) na prichlopenie brda je *prichlop* (Pažiť), ale zasa iba príležitostne. Križko má od remeselných tkáčov termíny *pobočky*, *príklop* a *spodná bidlica*, kým pre bidlovú prejmičku používa názov *koruna* (asi ako na zvone).

Brdo

Brdo s nitelnicami je najpodstatnejšou časťou krosien. Pravdepodobne brdom, brdom sa u nás nazývali aj *krosienca*, *krosienka* (*doštička*) na tkanie tkaníc, ktoré majú v podstate podobný tvar: rovnobežné štrbiny (medzery) medzi tenkými zvislými latôčkami (v brde trste, zubce), v ktorých sa pohybujú podľa dvíhania a klesania ruky hore-dolu napr. párne nite, kým nepárne sú umiestnené uprostred latôčok v dierkach a takto sa dvíhajú alebo klesajú (opačne ako párne), a tak vytvárajú zivu. Neskôr však funkciu tohto pôvodného brda prevzali nitelnice a brdu ostala (okrem výzoru) úloha rovnobežne viesť osnovné nite a ako súčiastka bidiel *pribíjať* (bežne na strednom i východnom Slovensku) zatkávanú útkovú niť, prehadzovanú priečne pomocou člnka a cievky v ňom.

Názov *brdo* je všeslovanské pomenovanie: poľ. a dluž. *bardo*, sch. *brdo*, bulh. *bărdo*, ukraj. *berdo*, rus. *běrdo*, iba v češtine je *paprsek*, kým brdom nazývajú 1. sústavu nitelnic (jednotlivé časti listami, čo je kalk za nem. *Blatt*, ale v nem. značí brdo), príp. aj 2. tkáčsky riad, do ktorého aj v slovenčine počítame brdo s nitelnicami.

V slovenských nárečiach je pravidelne *brdo*, vo vých. slov. *bardo*, v Rejdovej *berdo*. Iba v reči tkáčov na západnom Slovensku sa ujal názov *paprstek* (Myjava, Sobotište, Rozbehy, Vrbové), často prostredníctvom objednávok u moravských a českých výrobcov.

Slovenskí poloremeselní výrobcovia brd sa nazývali brdári; hojne donedávna pracovali najmä v údolí Blhu v Malom Hontě (Drienčany, Ostrany, Budikovany, Hrušovo a i.). Pre ich názov *zupce*, ktoré robili z trstiny, má ľud pravidelne názov *trste/trsti*, výnimočne *rebrá* (V. Lehôtka, azda príležitostne), kým Križko uvádza *duše*. Brdári vsádzali trste (zubce) medzi pozdĺžne *prútki* (*prútok*) a ich pravidelnú vzdialenosť od seba zaistovali smolnou dratvou, obtáčanou okolo prútkov medzi trstami, a tak vznikla *obrva* (tak okrem uvedených obcí aj v Blatnici, Divíne, Ratk. Bystrom; v Rejdovej *oberva*, v Zá-zrivej a Žaškove *obrva*, v Rozhanovciach a Zdoobe *povoja*, *dva*

povoje). Medzery medzi trstami nazývajú *komôrkami* (*komuorka* Budikovany, *komurka* Vyšná Voľa), ľud ich nazýva pravidelne *brázdami*; brdári brázdami nazývali prehnutia trstí, nepravidelnosti medzi nimi, ktoré potom nechávali aj v plátne presvitajúcu brázdou, ako je v ľudovom názvosloví temer bežné.¹⁶ Pre prútky sú v nárečiach názvy v zhode s názvom *ciepkov* (Skačany), *ciepke* (Divín), *bičiki* (Spiš. Hrhov), *šinki* (Šar. Dravce), *palički*, *drúčki* (Veľ. Bielice) a i. Po stranách trstí sú v brde dve širšie latôčky, ktoré brdári nazývajú *kobuličky* (*kobuliške*); u Križka je názov *pobočky*, ale azda iba príležitostný.

Návoj

Návoj na krosnách je valec s osobitnou správou na upevňovanie osnovy a plátna a na ich navíjanie. Názov *návoj* je starobylé všeslovanské pomenovanie, utvorené od slovesa *naviť*, *navijem*.

Diferencovanie, bližšie určovanie jednotlivých *návojev* sa vyjadruje v ľudovom názvosloví združeným pomenovaním pomocou príd. mena označujúceho polohu *návoja*. Tak je temer všeobecne *predný návoj* (na plátno, pri tkáčke), *zadný návoj* (na osnovu, ďalej od tkáčky). Po zdokonalení krosien umiestnením *návoja* na plátno na spodných stramovniciach (keď sa plátno vedie cez nepohyblivú brušnú prejmu [čes. prsník]), vzniká preň názov *spodný* (i *dolný*) *návoj* a pre *návoj* na osnovu aj názov *vrchný* (i *horný*) *návoj*.

Na južnej časti stredného Slovenska sa využíva pre názvoslovie protiklad *návoj* (na osnovu) — *návojčok* (na plátno) — napr. Tek. Trstľany, Očová, Čierny Balog, Rejdová — ale niekedy aj *malý návojčok* (Tomášovce). Táto protikladnosť sa završuje vyjadruje pravidelnejšie: *malý návoj* a *veľký návoj* (Lieskovec, Modrý Kameň, Breznička, Veľ. Bielice a i.), ale pravdepodobne zamieňavo popri názvoch *predný* a *zadný návoj*, *návoj* — *návojček*, ako to poznáme z Veľ. Bielice.

Názvy *plátnový návoj* (doklad z Hubovej a Dobrej Nivy) a *osnovný návoj* čiže „*nítkový aj zadní*“ (Dobrá Niva) nie sú asi ľudového pôvodu, pochodia zo závodov alebo literatúry, kým

¹⁶ Z chýb v plátne treba tu uviesť starobylé slovo *blizna* (Hrušov, Drienčany), ktoré je v tomto význame známe v ruštine, poľštine a srbochorvátčine, kým v hor. a dol. luž. je *bluzna*; v bieloruš. *bluzna* vo význame jazva. I v maďarských textoch sa nachodí slovo *belezne*, ktoré však István Knieszsa vysvetľuje z bulharčiny (*A magyar nyelv szláv jövevényaszavai I*, Budapešť 1955).

u Križka uvedený „robotný návoj (čiže dolný)“ a „osnovný (čiže horný) návoj“ svedčia o ich remeselníckom pôvode.

U tkáčov na západnom Slovensku sa ujal názov *valec* (Bor. Mikuláš, Gbely, Nitr. Hrádok), *val* (Liesek), *vál* (Lalinok), *válec* (Papradno). Ako vidno, niektoré z nich prenikli do ľudu aj zo závodov (Lalinok, Papradno, ak nejde iba o chyby podávateľov).

Navitý osnovný valec nazývajú v Hubovej a Švošove *trúbou*, kým v Nedanovciach takto volajú z predného návoja odvité, zvinuté, neodstrihnuté plátno, stojace po konci pri krosnách do úplného dotkania.

Spúšťadlá

Na zaistovanie a povoľovanie zadného návoja (na osnovu) a zatahovanie predného návoja (na plátno) sú osobitne prispôbené zakončenia návojev, tzv. *hlavy*. Bývali prosto prevrtané niekoľkými priečnymi dierami a napínali a povoľovali sa pomocou palice alebo osobitného drievka a dierkami poprevrtanej lopatky (*liška* v Močiar, *rešetka* vo Veľ. Uherciach), ako ich vidíme doteraz v Ponitří a dol. Pohroní, odkiaľ sú aj doklady na starobylé pomenovania *poťahel*, 2. p. *poťahla*, *zatahel*, 2. p. *zatahla* (Nedanovce, Pažiť, Skačany, Veľ. Uherce *poťahel*, *zatahel*; Tek. Breznica, Čajkov, Lovča, Čaradice *oťahel* a *prťahel*; podobne v údolí Handlovky M. Čauša, Chrenovec, Jalovec, Ráztočno, pri B. Štiavnici Teplá, Močiar, Žibritov, Trpín). Vo Val. Belej je *prťahel*. Z Kokavy nad Rimavicou sú *oťahle*.

Vynájdenním *zrubcov* čiže *ozubených kolies* namiesto predierovaných hláv sa zaviedli pákovité nástroje na zaistovanie a povoľovanie zadného návoja a zväčša prostý železný jazýček na ozubený veniec predného návoja. Sú pre ne najrozmanitejšie výrazy. Najrozumiteľnejšie, významovo najpriehľadnejšie sú tie, ktoré sú odvodené od slovies vyjadrujúcich príslušnú činnosť. V spisovnej forme uvádza Hviezdoslav (v Letorostoch II/17, Už z temna hôr kuká baba-zima) okrem iných názvov z tkáčstva: *spúšťalo* (Žaškov, Hybe, Slovany, Okoličné), *prpúšťalo* (Krivá, Bziny, Jasenová), *spuščadlo* (Kobyly, Hudcovce, Rozhanovce), kým v Lupoči je *spuštiak*, v Dobrej Nive *spúšťac*, v Svinej *spušč*.

Bohaté sú metaforické názvy podľa zvierat: *kuoň*, *koňik* (Rybany, Nedanovce, Veľ. Maňa), *kuon* (Chltnica, Myjava), *baran* (Myjava, Malé Borové), *pes* (Hudcovce, Zempl. Hradište, Krásna nad Horn., M. Zálužice, Čierne nad Topľou, Ratk. Bystré, i *pšik* v Zempl. Hradišti), *suka* (Smilno,

Očová, Hruštín), *sučka* (Krasňany, Klokoč), *káčer* (Soblahov), *capek* (Vyš. Voľa). Iné sú motivované podľa činnosti: *zátik* (Valčice), *zaticák* (Cabaj, Kostolná Ves, Veľ. Lehôtka), *zaticka* (Šar. Dravce), *zapinač* (Vyš. Voľa), iné zasa podľa tvaru *jazyk*, *jazyček* (Nedanovce, Závadka nad Hronom), *kvaka* (Čierny Balog, Závadka nad Hronom, Lupoč), *kluka* (Vaďovce, Behynce), *flinta* (Radôstka, Terchová), podľa zvuku *rapkáče* (Chetelnica, Tekov, Trstáň), *klapačka* (Rejdová), *klapač* (Hranovnica).

S pôsobením tkáčov súvisí metaforický názov *barbora* (Modrovka, Dol. Súča, Stodolište, Veľ. Leváre, zovšeobecne v Turci: Sučany, Bystrička, Diviaky, Blatnica, Slovany, Rudno, Rakša — podľa basy pre hudcov).

Iné názvy: *sluha* (Klenov, Pača), *paholok* (Hrušov), *paholek* (Teplička nad Váhom), *ihlica* (Motešice). Názvy *kruteľ* a *krutiš* označujú nástroj na navíjanie osnovy pri snovaní: *kruteľ* (Lietava, Pažiť, Nedanovce, Čičmany, Val. Belá, Moštenica), *krutiš* (Turč. Štiavnička, Bystrička), *korbá* (Závadka nad Hronom), *kluka* (Mor. Lieskové), *zataháč* (V. Biele, *kruteľ* vraj iba na povriesla).

V prednom i zadnom návoji je žliabok, do ktorého sa pomocou okrúhlejšej paličky upevní začiatok osnovy alebo triesma s plátnom. Pre tento žliabok je v Zemplíne i na Pohroní názov *páha* (Zempl. Hradište, Moštenica), ktorý má všeobecný význam (ako žliabok), v Liptove je *pah* (Hubová). Je i pomenovanie *jarok* (Svinia), *rezík* čiže *žliabok* (Pažiť), *válovec* (Vinné), *fuga* (Radôstka, i fug).

Pre okrúhlu paličku je najčastejšie pomenovanie *ciepok*, *ciepka*, *okrúhly ciepok* (Lupoč, Kordíky, Terchová, Dobroč, Lehota), *slepý ciepok* (Mur. Lehota), *batuščok*, *palička*, *bičik* (Vinné), *priväzič* (Závadka nad Hronom), *bičik* (Kobyly, Mor. Lieskové, Čičmany), *bič* (Teplička nad Váhom).

Ciepyky

Ciepyky (u Križka *križne ciepyky*) sú dve okrúhle paličky (novšie latky, ale vidno i rázsošku dvojkonárovitého prútku, napr. Solčany), po oboch koncoch navzájom zviazané povrázkami alebo silnejšími, zosúkanými nitami. Ich úlohou je zachovať *nitový križ* medzi párnymi a nepárnymi nitami (*párnice*), vytvorený pri snovaní na kolkoch činov s cieľom uľahčiť ďalší proces, t. j. naberanie do nitelníc a do brda.

Názov *ciepyky* je temer celoslovenský a poznajú ho aj ukrajinské nárečia v Karpatoch. V našom význame sú *ciepyky* pomn. meno muž. rodu, ale v niektorých nárečiach aj žen. rodu. Združené pomenovanie *križové ciepyky* je v Divíne, *párové ciepyky* v Muráni, *činoce ciepyky* (Radôstka), *činoce ciepyky* (Zá-

vadka nad Hronom). Toto združené pomenovanie treba chápať v protiklade k ciepku, okrúhlemu ciepku, slepému ciepku v žliabku návojev.

Názov *ciepok* je zdrobnenina od slova *cep*, lebo ciepký pripomínajú cepy. Proti terajšiemu spôsobu tvorenia zdrobneniny príponu *-ík* (*cepík* — pohyblivá časť cepov pri mlátení) ide tu o starší spôsob tvorenia pomocou slovotvornej prípony *-ok* a so zdĺžením korenej hlásky: *cep* — *ciepok*, ako je v tejto oblasti (*prút* — *prútok*, *žlab* — *žliabok*, *potak* — *potáčok*).

V muž. rode máme *ciepok* doložený z obcí Kubra, Čaradice, Slov. Pravno, Tomášovce, Prečín, Dobrá Niva, Divín, Skačany, Rejdová, Hrušov a i., v žen. rode *ciepka* v obci Čierny Balog, Teplička nad Váhom, Nová Bystrica, *cípka* Nitr. Hrádok, *cipka* Čierne nad Torysou.

V nárečových obmenách od Mor. Lieskového na západe až po Sninu na východe máme doklady na názov:

ciepki: Mor. Lieskové, Prečín, Papradno, Terchová, Skačany, Blatnica, Sučany, Žaškov, Bziny, Hubová, Dovalovo, Rejdová

cepci: Cabaj, Čičmany, Gočovo, Niž. Slaná, Krásna nad Hornádom, V. Klátov

cěpki: Rajec

ciepke: Pukanec, Prenčov, Močiar, Očová, Divín, Tekov, Trstany

ciapke: Ratkovské Bystré

cípki: Solčany, Nitr. Hrádok

cipki: Snina, Vinné, Mestisko, Benkovce, Slov. Kajňa, Zempl. Hradište, Dúbravka.

V reči tkáčov na západnom Slovensku sú *šince* (Myjava, Vrbové, Kúty, Gbely [*piet šincú*], Chtelnica), kým v Šariši a na Spiši (v protiklade k Zemplínu, kde sú *cipki*) sú *šinki*: Šar. Dravce, Hranovnica, Iliášovce, Košické Hámre, Kobyly, Kojatice, Kendice, Rozhanovce, ale aj na západe Teplička nad Váhom a Veľ. Zálužie pri Nitre.

Názov *šinki*, *šince* (ako aj české *činky*) je zo stredohor. nem. *schin* (porovnaj i *Schine*), z čoho je aj telocvičný názov *činky* (Tyrš).

Zo Smilna je názov *lapštak* a z Lupoče *lapoštie* (s tvrdým *t* ako v príd. mene pl.).

Ciepký priťahuje k zadnému návoju *darmovis* (Sučany, Blatnica, Bystrička v Turci, ale aj na Orave v Krivej); je to na háčiku a povrázku visiace závažie, preložené za zadný návoj. Je to pôvodne remeselnícky názov (ako zložené slovo, napr. *kolovrat*). Ludovo sa závažie volá *hruška* [podľa tvaru] (Modrovka, Veličná, Lipt. Michal), *paholok* (Dobrá Niva), *závaž* (Teplička nad Váhom).

Rázpinky

Názov rázpinky pre nástroj na rozpínanie okrajov tkaniny, aby sa plátno nekrútilo, nezbiehalo v okrajoch a nevlnilo a vraj ani „brdo nehubilo“ (Rejďová), je priliehavo utvorený od slovesa *rozpínať*. Ide o dvojdielny latkový skladací nástroj s vyčnievajúcimi železnými hrotmi, drôtikmi po oboch koncoch; rázpinky v strednej časti do seba zapadajú a ich rozpätie sa môže prostým posuvným spôsobom regulovať pomocou premiestňovania kolíka. Dvojdielnosť rázpiniek dobre pomáha pochopiť, že ide o názov v tvare pomn. mena.

Názov tohto nástroja od slovesa *rozpínať* sa vyskytuje v rozličných nárečových a tvarových obmenách: býva v muž. i žen. rode, v jedn. čísle aj ako pomn. meno, v základnom tvare aj ako zdobnené podst. meno, so zdĺženou i nezdĺženou samohláskou predpony. Názov *rázpinky* je významovo priezračný, preto sa aj ľahko navodzuje tam, kde sa používal iný názov (napr. v Zempl. Hradišti popri názve *šperkutki*). Zdĺžená predpona *ráz-* je v zhode so systémom známym zo slov *rázštep*, *ráztoka*, *rázcestie*, *rázvora*. Doklady:

ráspinki: Dovalovo

ráspin: Moštenica, Vlkanová, Lieskovec, Dobrá Niva, Močiar

ráspinok (popri *ráspin*): Močiar

rázpinka: z literatúry u Bartošovej (Slov. ľudový textil)

ruospinki: Krivá, Bziny, Jasenová, Blatnica, Bystrička, Rajec, Ružomberok-Vlkoľinec

ruospin: Očová, Zolná

ruospini: Hubová, Lipt. Sliache, Krivá

rospinki: Veličná, Zempl. Hradište

rospinka: Rejďová, Bobrov

rospinok: Skačany

rospinač: Hranovnica

pripinki: Spiš. Štiavnik, Šuňava

Do reči remeselných tkáčov prenikli z nemčiny názvy *šperajzne* (Chtelnica, Myjava, Rozbehy), *šperajzna* (Dol. Lopašov, Gbely). Na východnom Slovensku je častý názov *šperutki* (Zempl. Hradište, Čierne nad Topľou, Benkovce, Moravany), *šparutki* (Mestisko), *šperuti* (Bardejov).

Na vyrovnávanie okrajov plátna používali tkáči aj osobitný nástroj s guľkovým ukončením, ktorým rozhládzali okraje: *štrajchofka* (Kúty), *štrajfovka* (Vrbové).

Prejma

Drevená kostra krosien sa skladá z dvoch bočných *stavov* (i *krosnice*, *krosny*), ktoré sú spojené odoberateľnými spojovacími trámami, zaistenými drevenými *klinmi* (*klinkami*). Veľmi častý názov pre ne sú *prejmy*.

Názov *prejma* nie je špeciálny tkáčsky názov; označuje všeobecne priečne spoje dvoch predmetov, napr. trámiky medzi kolmi v plote na pribíjanie zvislých lát, priečne výstuže na vrátach do stodôl a dvorov, na saniach, priehradu medzi statkom v stajni, ale aj zábradlie (napr. u Hviezdoslava v Hájnikovej žene v scéne na súde). Špeciálny tkáčsky termín je združené pomenovanie *brušná prejma* (čes. *prsník*, rus. *grudnica*). V *Slovníku slovenského jazyka III* sa nenáležite pre tkáčstvo uvádza heslo *priema*, kým slovo *prejma* sa hodnotí ako nárečové iba vo význame priehrada, priečka, hoci ide o to isté slovo, iba v inom nárečovom znení.

Názov *prejma* je odvodený od slovesa *prejať* — *prejmem*, podobne ako *ujma* od *ujať* — *ujmem*, kým príbuzné slová od podobného slovesného základu (*nájom*, *prijem*, *záujem*) sú muž. rodu. V žen. rode je tiež *podojma*, *podima*, *podojňa* na označenie priečného trámika na konci rázsochy oja pod rázvoľrou od *podjať*, *podojmem*, *podnúmem*. Porov. i čes. *přima* u Jungmanna a slovinské *prema*.

Názov *prejma*, *prejmíčka* na označenie spojov v krosnách je bežný na Orave (*präjma* v Krivej, Bzinách, Žaškove, Párnici, Jasenovej), v Liptove (Hybe, Važec, Dovalovo, Lipt. Ján, Lipt. Sliache, Hubová), na Pohroní (Závadka nad Hronom, Moštenica, Kordíky, Čierny Balog), v Malom Honte Hrušov, na západe Dolná Súča, Papradno, na východnom Slovensku Košické Hámre. Popri tvare *prejma*, ktorý sa zavše cítil pre *-ej-* v jednej slabike cudzo, vyskytujú sa popri ňom stiahnuté tvary *préma* (Lipt. Teplá, Martinček, Hubová, Moštenica, Čierny Balog). Znenie *préma* máme doložené i z Val. Belej, Ratkovského Bystrého, z Veľkých Bielic (tu popri znení *priema*).

V Ponitří, Turci a južnej časti stredného Slovenska je už častý tvar *priema*, lebo tu sa zasa cítila cudzo aj dlhá samohláska *é* v koreni slova, keď pravidelne všade tu býva zdĺženie *e > ie*. Doklady máme z obcí Prenčov, Divín, Očová, Modrý Kameň, Dobrá Niva, Sučany, Blatnica, Bystrička pri Martine, Nedanovce, Pažiť, Motešice, Cabaj.

Na východnom Slovensku temer zovšeobecnel i pre *prejmy* názov *navoj*, *navoje* (napr. Dlhé nad Cir., Zempl. Hradište, Čierne nad Topľou, Krásna

nad Hornádom, Myslava, Vyšný Klátov). Ostatné názvy sa vyskytujú sporadicky: *prah*, *prahi* v Smilne, *križaki* vo Vinnom, *zboje* a *podpažníki* v Mor. Lieskovom, *stuhle* v Dobročskej Lehote a u Križka, *pražec* (Rozbeh) *kliešte* (Vaďovce, Vrbové), *kléšče* (Rozbeh), *speri* (Radôstka), *kusi* (N. Slaná), *štipáki* (Lelinok).

Z reči remeselníkov zavše prenikol názov *rigle*, *rigle* (napr. Chtelnica, Vyš. Voľa, Veľ. Uherce — popri *priema*), *španunk* (Lipt. Sliache), všetko z nemčiny od remeselníkov z bývalých nemeckých miest.

V *rázštepoch* na *paholkoch* (Žaškov — *výstupkoch*) upevenú nepohyblivú prejmu poznajú v Žaškove, Hubovej ako *brušnú prejmu*, kým v Dol. Súči je to *horná prejma* a ďalšia pomocná nad spodným návojom je *dolná prejma* (Podolák). V Lipt. Jáne a Hybiach majú pre brušnú prejmu názov *katrenka*.

Osobitne sa vydeľuje *podnožová prejma*, lebo je na nej otvor pre hrebeň, do ktorého sa zapravujú podnože; *nitelnicová prejma* a *bidlová prejma* (v korune) sa označujú zavše ako prejmičky. V Párnici *prájmíčkami* nazývajú šikmé trámčeky po bokoch krosien s výrezmi pre postupné prekladanie návoja pri dotkávaní, aby boli úrezky čo najkratšie. (V Preňčove majú na to nástroj nazývaný *dotkaľice*.)

Zubier

(*branka, hrabce, riadky*)

Po sňatí osnovy zo snovadiel nasleduje navíjanie osnovy na zadný návoj postavených krosien. Aby sa osnova rovnomerne rozložila po celej šírke návoja, jej polpasmá sa vedú medzi zubami nástroja rebríčkovitého tvaru s hustými steblikmi. Vrchná pozdĺžna strana (v ležatej polohe) je odložiteľná, takže nástroj potom pripomína dlhé, husté hrable so zubami. Takto sa jasne motivuje utvorenie názvu pre tento nástroj v znení *zubier*, kým *hrabce*, *hrabky* sú motivované istou podobou aj s vidlicovitými prúťmi, ktoré sa používajú pri kosení zbožia na rovnomerné odnášanie zožatého klásia do riadku.

Názov *zubier* je významovo jasný, zrozumiteľný, názorný, ale jeho slovotvorná prípona je v slovenčine cudzia. Vznikol asi súčasne s prenikaním názvu *špulier* (z nem. *Spuler*; porov. na východnom Slovensku bežný názov *špulár*), ktorý niekde vytlačil starý názov *potak* (*potáčok*, *potáčka* — jestvuje aj názov *kružec*), keď starý prostý prístroj na súkanie cievok

nahrádzal novší kolesový prístroj (preto preň aj názov *kolourat*).

Názov *zubier* sa ujal na západnom Slovensku: Mor. Lieskové, Vaďovce, Chtelnica, Kubra, Soblahov, Motešica, M. Kolačín, Veľ. Maňa, Modrý Kameň, *zubár* (Behynce), *zubír* (V. Leváre, Bor. Mikuláš, Sobotište, Rozbehy, Nitr. Hrádok).

Názov *hrabce*, *hrabky*, *hrabličky* je častý v Ponitří, Požitaví a dolnom Pohroní, tak *hrapce* (Pažiť, Nedanovce, Skačany, Kostolná Ves, Čaradice, Tekov. Trstány, Teplá pri B. Štiavnicí, Močiar), *hrapki* (Nová Bystrica, Švošov), *hrapke* (Očová), *hrabličke* (Hont. Moravce, Ban. Studenec, Pukanec, Lieskovec), *hrable* (Terchová).

Na východnom Slovensku býva názov *branka* (Tibava, Moravany, Kobylky, M. Zálužice, Krásna nad Hornádom, Čierne nad Torysou, Slov. Kajňa, Rozhanovce, Dúbravka, Zempl. Hradište).

Názov *riadky* a jeho výslovnostné varianty podľa jednotlivých nárečí navonok znie celkom po slovensky, ale podoba *rajtki*, bežná v Turci, a *rejtká*, častá na Spiši, prezrádzajú jeho cudzí pôvod (z nem. *Rietkamm*). No na jeho rozšírenie v znení *riatki*, *rátki* mohlo priaznivo vplyvať jazykové vedomie, ktoré sa opieralo o to, že osnovné nite sa vedú v riadkoch pomedzi zuby tohto nástroja.

Rozšírenie:

rajtki (Blatnica, Sučany, Bystrička, Breznička, Prečín), *rajtké* (Žibritov, Preňčov), *rājtki* (Krivá na Orave), *rejtki* (Šar. Dravce, Muránska Huta), *rajtká* (Čierny Balog), *rejtká* (Hranovnica, Iliášovce, Spiš. Hrhov, Kleinov)

riatki (Mojtín, Brezany, Veľ. Lehôtka, Ružomberok, Lipt. Michal, Lazisko), *riatke* (Klokoč, Dobročská Lehota), *ratke* (Divín, Zvol. Slatina, Čakovce), *ratki* (Teplička nad Váhom, Terchová, Krasňany)

rátki (Hubová, Bziny, Osádka – Niž. Slaná *rátki*)

rietki (Važec), *ritki* (Bobrov), *retka* (Smilno, V. Klátov), *ritka* (Hniezdne)

Odmáštka

Osnovné nite sa pri tkaní namáhajú; pohybom pri prezívaní nitelníc sa uvoľňuje z priadze vlákno, osnovné nite sa repia, preto sa potom aj splietajú a trhajú. Na upevnenie zákrutu osnovných nití proti *repeniu* sa používa zo zemiakov a z kukurice navarená šlichta, pre ktorú je ľudový názov *odmáštka*; ňou sa odmášťa (odmazuje, mastí) pomocou kefy alebo kukuričného žmolka. Názov *odmáštka* je známy temer po celom strednom a východnom Slovensku. Iný slovenský názov je *trilo*.

odmáška (Lipt. Sliache, Hubová, Ružomberok-Vlkolíneč, Bziny, Jaseňová i *odmáška*), *odmaska* (Sniná, Dlhé nad Cir., Zempl. Hradište, Dúbravka, Čierne nad Topľou, Krásna nad Hornádom), *mazička* (uvádza Krpelec od Bardejova).

trilo (Moštenica, Prenčov: *varilo sa trilo, natieralo a dobre vičesalo*)

Čierna nad Topľou: *odmaska še, odmaskalo še, žebi še nrepilo, nemošilo* (= nestrapkalo).

O VZŤAHOCH ČESKEJ A SLOVENSKEJ LESNÍCKEJ TERMINOLÓGIE

František Papánek

Ako každá odborná terminológia je i lesnícka terminológia produktom rozvoja školstva a literatúry a závisí od počtu a úrovne odborných kádrov. Predpoklady vzniku a rozvoja slovenskej lesníckej terminológie sa začali vytvárať po vzniku Československej republiky r. 1918, najmä však po oslobodení r. 1945. Slovenská odborná lesnícka terminológia je teda pomerne mladého dáta, prežíva ešte búrlivý vývoj zdokonaľovania a obohacovania a do dnešného dňa sa neustála.

Slovenská lesnícka terminológia sa formovala v minulosti pod vplyvom češtiny. V predmníchovskej republike študovali slovenskí lesníci na českých lesníckych vysokých školách a vzdelávali sa na českej lesníckej literatúre. Slovenská lesnícka terminológia sa teda utvárala podľa modelu českej lesníckej terminológie s rozdielmi, ktoré vyplynuli predovšetkým z povahy slovenčiny. I ďalší vývoj slovenskej lesníckej terminológie prebiehal pod neustálym vplyvom českého lesníctva a dokumentuje trvalú úzku spätosť českého a slovenského lesníckeho myslenia.

Jednako slovenská lesnícka terminológia má isté znaky, ktorými sa odlišuje od českého lesníckeho názvoslovía. Ak odhliadneme od rozdielov, ktoré vyplývajú z odlišnosti slovenčiny a češtiny (ako sú napr. *lesní pôda* — *lesná pôda*, *lesní porost* — *lesný porast*, *jehličnaté drví* — *ihličnaté drevo*, *porostní hospodárstvi* — *porastné hospodárstvo* atď.), prejavuje sa rozdielnosť českej a slovenskej lesníckej terminológie najmä v týchto prvkoch:

1. Rovnaký pojem má odlišný názov:

a) Odlišuje sa podstatné meno: čes. *seč* — slov. *rub*, *pa-seka* — *rúbanisko*, *okus* — *odhryz*, *tloušťka* — *hrúbka*, *nehroubí* — *tenčina*, *oddenek* — *územok*, *pařez* — *peň* atď.

b) Odlišuje sa prídavné meno: čes. *mýtní věk* — slov. *rubný věk*, *holosečný způsob* — *holorubný způsob*, *výčetní výška* — *prsná výška*, *výběrný les* — *výberkový les* atď.

c) Odlišuje sa prípona prídavného mena: čes. *porostní půda* — slov. *porastová pôda*, *dřevinná skladba* — *drevinové zloženie* atď.

2. Rovnaký názov označuje odlišný pojem. Sú to tzv. „nebezpečné termíny“. Pojmy sa môžu odlišovať po stránke kvantitatívnej alebo kvalitatívnej:

a) Odlišuje sa rozsah pojmu. Napríklad slovenský pojem *približovanie dreva* je širší ako český pojem *přibližování*, lebo zahrnuje spravidla zblížovanie dreva i jeho vývoz, kým český termín sa zväčša chápe len ako ekvivalent pre zblížovanie dreva. Aj český názov *lesní těžba* má pôvodne užší význam ako slovenský názov *lesná ťažba*. Českým termínom *těžba* sa niekedy rozumie len zrúbanie stromov a ich odvetvenie a odkôrenie, kým slov. pomenovanie *ťažba* zahrnuje všetky fázy procesu mechanickej lesnej výroby vrátane dopravy dreva a jeho manipulácie.

b) Odlišuje sa obsah pojmu. Napríklad termínom *přívá hmoty* sa v češtine pomenúva hmota kmeňa (bez vetiev) na pni, kým v slovenčine termín *přívovina* je výmladkový les, teda ekvivalent českého názvu *pařezina*. Iná „nebezpečná“ dvojica je *pařezina* a *pniakovina*. Tieto termíny majú rôzny zmysel, hoci *pařez* je to isté ako *pniak*. *Pařezina* je výmladkový les, ale *pniakovina* označuje súbor hmoty pňov, teda to isté ako český termín *pařeží*.

3. Chýba ekvivalent názvu: Niektoré slovenské názvy nemajú ekvivalent v češtine, napríklad *hora*, *horár*, *horáreň*, *sihla*, *sihliak*, *čečina*, *pniak* ap. Ako vidno, sú to všetko slová bez vyhranenej odbornej náplne, ktoré teda vlastne nemajú povahu lesníckych termínov.

Naopak, niektoré české termíny nemajú jednotný, priamy ekvivalent v slovenčine, napríklad *klest*, *obmýti* (pozri ČSTČ 1, 1962, 358—362).

Termín *obmýtie* je síce uvedený v Slovníku slovenského jazyka II ako „obdobie, v ktorom sa plánovaný mýtny výrub vracia do toho istého porastu; stínací obrat, stínací turnus“, ale v novšej dobe sa slovo *mýtny* a jeho odvodeniny počítajú ako bohemizmus a nepoužívajú sa ani v literatúre, ani v praxi.

Termín *mýtny* sa nahrádza termínom *rubný* (porov. *mýtny vek* — *rubný vek*) a takisto sa postupuje pri odvodeninách (*predmýtny porast* — *predrubný porast*). Zložitý problém je však nahradenie termínu *obmýtny* (*obmýtna doba* = *obmýtie*), pretože slovo *obrubný* má už iný vyhranený význam (*obrubná rúbaň* je rúbaň, ktorá sa rozširuje od okrajov porastu). V praxi sa rozšíril namiesto termínu *obmýtna doba* termín *rubná doba*; analógiu tvaru *obmýtie* však na tomto základe nemožno utvoriť. Okrem toho termín *rubná doba* nie je celkom výstižný, pretože nevyjadruje cyklický charakter javu, naznačený v češtine predponou *ob-*. V iných jazykoch sa tiež kladie dôraz na cykličnosť pri vytváraní tohto termínu. V ruštine sa tento termín nazýva *oborot rubki*, v nemčine *Umtrieb*, vo francúzštine *révolution*, v angličtine *cutting cycle*, v maďarčine *vágási fordulat*. Analogicky sa utvoril v slovenčine termín *stínací obrat* a — ešte lepšie — *rubný obrat*, ktorý je dnes už dosť rozšírený najmä v kruhoch vedeckých a výskumných pracovníkov. Z cudzích slov dobre vystihuje podstatu pojmu termín *turnus*.

Termín *obmýtie* sa používa niekedy v spojeniach *jedno obmýtie*, *prvé obmýtie*. Napríklad tzv. dosiahnuteľný prevádzkový cieľ lesného hospodárstva je drevinové zloženie, ktoré možno dosiahnuť počas jedného obmýtia. V tomto prípade možno slovo *obmýtie* nahradiť bez ťažkosti termínom *rubný obrat* („počas jedného rubného obratu“).

Termín *obmýti* a pokusy o utvorenie jeho slovenského ekvivalentu sú názorným príkladom, s akými ťažkosťami sa niekedy stretáva správne prevedenie významu českého termínu do slovenčiny.

Svojráz slovenskej lesníckej terminológie nezostal bez vplyvu aj na vývoj českej lesníckej terminológie. Kladný vplyv slovenčiny na českú lesnícku terminológiu možno konštatovať napr. v prispôbení prípon niektorých prídavných mien podľa slovenského vzoru. Napr. český *Náučný slovník lesnícky* z r. 1934 uvádza pod heslom *etát* (t. j. množstvo dreva, ktoré možno z lesa za určité obdobie vyťažiť) termíny *etát plošný* a *hmotný* (motívom pomenovania je tu plocha a hmota lesa). V novom vydaní *Náučného slovníka lesníckeho* z r. 1959 sa už uvádza *etát hmotový* a *etát plochový*. Toto spolu s ďalšími podobnými zmenami (*zásoba hmotová*, *tabuľka plochová* namiesto *zásoba hmotní*, *tabuľka plošní* ap.) treba pripísať vplyvu slovenčiny. Tento vývoj je však pomerne pomalý, čo vidieť napr. z toho, že *etát hodnotový* (určený na základe hodnoty

lesa) sa v oboch vydaniach Náučného slovníka lesníckeho nazýva ešte *etát hodnotní*.

Vplyv slovenčiny sa prejavuje pravdepodobne aj v tom, že také termíny, ako *těžba* a *přibližování*, nadobúdajú postupne význam odpovedajúci významu týchto slov v slovenčine. Táto zmena sa odzrkadlila čiastočne už aj v novom vydaní českého Náučného slovníka lesníckeho.

Zdá sa vôbec, že súbežne s kryštalizovaním slovenskej lesníckej terminológie a s upevňovaním jej svojrázu prebieha do istej miery proces unifikácie českej a slovenskej lesníckej terminológie.

Problém jednoznačnej terminológie je obzvlášť aktuálny vzhľadom na centrálny spôsob riadenia lesného hospodárstva pomocou *Sbirky pokynů státních lesů*, ktorú vydáva Ministerstvo poľnohospodárstva, lesného a vodného hospodárstva len v češtine. Táto zbierka pokynov je určená pre vnútornú služobnú potrebu podnikových riaditeľstiev štátnych lesov a lesných závodov tak v českých krajoch, ako aj na Slovensku. Je teda prirodzené, že terminológia používaná v tejto zbierke pokynov spĺňa v súčasnej dobe úlohu úradnej terminológie lesnej prevádzky na Slovensku aj vtedy, ak sa rozchádza s odbornou terminológiou v slovenských lesníckych časopisoch a knižných publikáciách.

Za tejto situácie a vzhľadom na to, že slovenská lesnícka terminológia je pomerne málo ustálená, bude mať veľký význam pripravovaná ČSN Názvosloví v lesním hospodárství, ktorá bude obsahovať aj slovenské lesnícke termíny. Príprave tejto terminologickej normy je preto potrebné venovať pozornosť zo strany lesníckej vedy i praxe na Slovensku.

VIACČLENNÝ PRÍVLASTOK V BOTANICKEJ TERMINOLÓGII

Ján Horecký

Písanie zložených prídavných mien je pre slovenčinu vcelku normované v Pravidlách slovenského pravopisu a jednotlivé prípady sa uvádzajú v Slovníku slovenského jazyka. No je pochopiteľné, že ani Pravidlá ani Slovník, ba ani špeciálne štúdie¹ nezachycujú všetky jestvujúce typy zložených prídavných mien, najmä nie také, ktoré sa používajú v úzko odborných textoch. Preto chceme tu upozorniť na typy zložených prídavných mien, ktoré sa vyskytujú v botanickej morfológii.²

Nie je vlastne ani správne hovoriť o zložených prídavných menách, pretože nie vždy sa píše viac prídavných mien dovedna a okrem toho veľmi často ide o spojenie príslovky a prídavného mena. Preto budeme hovoriť o viacčlennom prívlastku: môže byť dvojčlenný, ako v prípade *dvojradowý, čiernolesklý*, ale niekedy trojčlenný až štvorčlenný, ako vidieť zo spojenia *stlačeno obrátene vajcovito okrúhlostý*.

V duchu poučiek v Pravidlách sa nesporne píše dovedna prídavné mená *plodonosný* (kde druhá časť vyjadruje istú činnosť, no nejestvuje samostatne) a prívlastky typu *krátkolistý* (vo význame „majúci krátke listy“). Tento druhý typ sa však neuplatňuje len vtedy, keď ide o gramatickú morfému *-ý* vystupujúcu sekundárne vo funkcii slovotvornej morfémy, ale aj vtedy, keď sa používajú slovotvorné prípony *-ový* a *-ný* (napr. *dvojradowý, trojlaločný, ostrohranný*). Menej isté je písanie dovedna v typoch *dlhofúzatý, dlhostopkatý* a *modrobodkováný*, i keď sa takto uvádzajú v Slovníku slovenského jazyka. Ukazuje sa totiž, že dôsledné aplikovanie zásady písať dovedna všetky prídavné mená bahuvrihi (posesívne) viedlo by niekedy ku komplikovaným tvarom. Táto tendencia sa preja-

¹ Porov. k tomu J. Horecký, *Pravopis zložených prídavných mien*, Slov. reč. 19, 1954, 40—45; G. Horák, *Slovné spojenia so spojovníkom*, Slov. reč 22, 1957, 20—38 (tu spomína len dvojdielne prídavné mená, t. j. také, ktoré označujú dve úzko späté kvality).

² Materiál máme predovšetkým z terminologickej časti *Kveteny Slovenska*, ktorej rukopis nám dal k dispozícii doc. J. Futák z Biologického ústavu SAV.

vuje napr. v Terminológii botanickej morfológie tvarmi ako *zaokrúhlenoklinovitý*, *nerovnakopílkovitý* a pod.

Pri riešení pravopisnej stránky viacčlenných prívlastkov treba brať do úvahy, ako ukazujú práve posledné dva príklady, nielen syntaktické, resp. syntagmatické vzťahy, ale aj slovo- tvorné vlastnosti slov, ktoré do týchto vzťahov vstupujú.

Syntagmaticky ide pri viacčlenných prívlastkoch o dva typy: priradovací a podradovací. V priradovacom type sú syntagmaticky rovnocenné členy a ich poradie je dané vzťahom medzi znakmi označovaného pojmu. Popri poradí *priečny pruhovaný sval* by bolo teoreticky možné aj poradie *pruhovaný priečny sval*, a to podľa toho, ktorý znak by sa vzal za dôležitejší, základný. Aj znak vyjadrený prívlastkom *priečny*, aj znak vyjadrený prívlastkom *pruhovaný* sú k substantívu *sval* v rovnakom syntagmatickom vzťahu, resp. sú prívlastkom k substantívu *sval*. Preto sú možné spojenia *priečny sval*, *pruhovaný sval*, *priečny pruhovaný sval* i *pruhovaný priečny sval*. No v názve *priečne pruhovaný sval* už takejto voľnosti niet: nie je možná podoba „*pruhovaný priečne sval*“ ani „*priečne sval*“. To ukazuje, že člen *priečne* je viazaný na člen *pruhovaný*, nemôže byť nikdy priamo viazaný na substantívum.

To sú ostatne všeobecne známe veci. Ale treba si ich znova uvedomiť aj pri skúmaní pravopisných otázok. Okrem toho treba zdôrazniť dôležitosť faktu, či sa istý člen viacčlenného prívlastku pripája k riadiacemu substantívu cez iný člen, ale pomerne voľne, alebo či sa k nemu pripája len ako súčiastka iného člena.

V spojení *priečne pruhovaný sval* ide o postupné priradovanie: *sval*, *sval* je *pruhovaný*, *pruhovanie* je *priečne* (na rozdiel od nejakého iného *pruhovania*). V spojení *celookrajový list* je iný vzťah: nie *list* má *okraj* a ten je celý, lež *list* má celý *okraj*. (Podobne *tupohranný list* — má *tupé hrany*, *šesťdenná súťaž* — *súťaž* trvá *šesť dní*.)

Iba v tomto druhom type, kde nejde o postupné pripájanie jednotlivých prívlastkov, ale o prisudzovanie istej komplexnej vlastnosti, resp. o posesívny vzťah, možno pozorovať písanie dovedna. Ale pre podrobnejší rozbor treba ešte práve v tomto type vziať do úvahy aj slovo- tvornú štruktúru prídavných mien v takýchto viacčlenných prívlastkoch.

V grafickom znázornení teda ide o tieto vzťahy: *priečny* ← *pruhovaný* ← *sval* = *priečne pruhovaný sval*; (*celý* ← *okraj*) ← *list* = *celookrajový list*.

Výraz *celý okraj*, ak má byť zhodným prívlastkom, musí

dostať podobu prídavného mena a v takom prípade sa prídavné meno tohto výrazu mení na kmeň a celý výraz dostáva zakončenie prídavného mena: *celý okraj* = *celookrajový*.

Z tejto vlastnosti vyplývajú dva dôsledky: Na jednej strane treba písať dovedna takéto prívlastky, v ktorých môže ďalší určujúci člen dostať podobu kmeňa a pritom je sám prívlastkom k nejakému podstatnému menu, s ktorým dovedna tvorí prívlastok k riadiacemu podstatnému menu. Na druhej strane sú určením prídavného mena a teda už od pôvodu sú v danom výraze príslovkami. Ide tu predovšetkým o typ *tuho priamy kmeň*, kde obidva členy viacčlenného prívlastku majú neodvedenú podobu, teda ide o jednoduché adverbium a adjektívum (a nejde o posesívny vzťah).

Ale túto zásadu treba aplikovať zrejme aj na všetky odvedené prídavné mená vo viacčlennom prívlastku. Podľa slovnodruhovej povahy prvého určujúceho člena prívlastku možno tu vydeliť typ adjektívny, slovesný a substantívny.

V adjektívnom type sú prídavné mená odvodené od prídavných mien a druhý určujúci člen môže mať základ adjektívny (*priečne okrúhlastý*) a substantívny (*čiarikovito podlhovastý*).

V slovesnom type sú prvým určujúcim členom predovšetkým prídavné činné, napr. *priamo odstávajúci*, *naspäť odstavajúci*, *prerušovane splyvajúci*. Ďalej tu môže byť prídavné meno na *-avý*: *blanito lúpavý*, *kolienkovite vystúpavý*. No najčastejšie je v tomto type trpné prídavné a to môže byť ďalej určované príslovkou (*naspäť zakrivený*), príslovkou od prídavného mena (*plytko vykrojený*), podstatným menom s vhodnou adjektívnou slovotvornou príponou (*zúbkato ohryzený*, *dlaňovito strihaný*) alebo dokonca príslovkou od prídavného činného i trpného (*odstavajúco rozkonárený*, *zaoblene stlačený*).

Ak je prvým určujúcim členom podstatné meno, pripája sa k nemu slovotvorná prípona vyjadrujúca podobnosť (*-ovitý*) alebo posesívnosť (*-atý*, *-itý*, *-istý*, *-ovaný*). Ďalším určujúcim členom môžu byť zase všetky druhy prídavných mien — od neodvedených cez prídavné až po odvedené od podstatných mien, ale aj od prídavných mien.

Pritom v type s prvým určujúcim členom na *-ovitý* sa síce už dajú nájsť prípady písania osve, ale nie tak často.³ Pretože

³ V tomto smere vidieť v *Terminológii botanickej morfológie*, Bratislava 1990, sa uplatňuje táto tendencia miernejšie a v najnovšom dovedna. No už v *Martínovského Klúči na určovanie rastlín*, Bratislava 19... sa uplatňuje táto tendencia miernejšie a v najnovšom vydaní bude sa ešte viac typov písať oddelene.

d'alším určujúcim členom býva dosť často príslovka od neodvodeného prídavného mena, v celom type je, zdá sa, nesporné písanie oddelene. Sú tu takéto typy: *hore oblúkovitý, úzko kopijovitý, uzučko klinovitý, čiarkovito kopijovitý, vláknito sieťovitý, hranato žliabkovitý, končisto elipsovité, stlačeno klinovitý*.

Mnohé z týchto prívlastkov by sa dali pokladať aj za posesívne (majúci podobu uzučkého klina, končistej elipsy, stlačeného klina). Ale sú aj také prípady, kde zrejme nejde o posesívny vzťah, ale adverbium na *-ovito* je iba rozlišujúcim prvkom k prvému určujúcemu členu a prvý určujúci člen na *-ovitý* vyjadruje posesívnosť. Možno tu uviesť síce ojedinelý, ale presvedčivý príklad na to, že použitím prídavných mien na *-ovitý* sa nevyjadruje posesívny vzťah, ale miesto v systéme (a okrem toho aj závislosť od latinských názvov).

Ide o malý systém prívlastkov vyjadrujúcich plošnú podobu. Ak má niečo pomer dĺžky k šírke 1:1, označuje sa prívlastkom *štvorcový*; ak je tento pomer narušený menej, používa sa prívlastok *obdĺžnikový*, ak je narušený viac, je k dispozícii prívlastok *čiarkovitý*; medzi týmito krajnými bodmi je ešte niekoľko ďalších. A okrem toho sa ešte pomocou adverbia *priečne* rozlišuje, ktorým smerom sa rozmery menia. Celý systém vzerá takto:

štvorcový

quadratus

1:1

<i>veľmi široko obdĺžnikovitý</i>	6:5	5:6	<i>priečne veľmi široko obdĺžnikovitý</i>
latissime rectangulus			transverse latissime rectangulus
<i>široko obdĺžnikovitý</i>	3:2	2:3	<i>priečne široko obdĺžnikovitý</i>
late rectangulus			transverse late rectangulus
<i>obdĺžnikovitý</i>	2:1	1:2	<i>priečne obdĺžnikovitý</i>
rectangulus			transverse rectangulus
<i>úzko obdĺžnikovitý</i>	3:1	1:3	<i>priečne úzko obdĺžnikovitý</i>
anguste rectangulus			transverse anguste rectangulus

<i>široko čiarkovitý</i>	6:1 1: 6	<i>priečne široko čiarkovitý</i>
late linearis		transverse late linearis
<i>čiarkovitý</i>	12:1 1:12	<i>priečne čiarkovitý</i>
linearis		transverse linearis

Tento príklad ukazuje, že by nebolo nesprávne aj také viacčlenné prívlastky, ktoré majú zrejme posesívny charakter, pokladať za postupne určujúce, a teda písať ich i napriek dnešnej praxi (ešte nie celkom ustálenej) vždy oddelene.

Ide o takéto typy: *dlho srstnatý, kotvičkato zúbkatý, pritisnuto chĺpkatý, dlaňovito laločnatý, odnoženo laločnatý, srbivo chĺpkatý, odstávajúco chlpatý, krátko hrotitý, žliazkato brvitý, hrebeňovito brvitý, dlho končistý, pichlavo končistý*. Najmä typy s ďalším určujúcim členom odvodeným od slovesa ukazujú, že by nebolo správne písať ich dovedna, pretože by vznikli podoby *odstávajúcochlpatý, pichlavokončistý*.

K posesívnemu typu zaraďujeme aj typy *koso mriežkovaný, drobučko bodkovaný, brvito vrúbkovaný, pilkovito vrúbkovaný, presvitavo bodkovaný*. Ale zdá sa, že aj tu bude výhodnejšie písať prívlastky oddelene.

Napokon treba uviesť trojčlenné a štvorčlenné prívlastky, v ktorých prvý určujúci člen býva spravidla zakončený na *-ovitý* a v ktorých by najčastejšie mohli vzniknúť pochybnosti, ktoré členy písať dovedna, ak by sme vychádzali z posesívnych vzťahov. Preto aj tu sa zdá najúčelnejšie písať každý člen oddelene. Uvedieme aspoň niekoľko príkladov: *priečne úzko elipsovité, stlačené okrúhle vajcovité — široko okrúhle vajcovité, úzko obrátene vajcovité — široko obrátene vajcovité — okrúhle obrátene vajcovité, sucho blanito šupinatý — ostro blanito šupinatý, obrátene úzko kuželovité — obrátene stlačené kuželovité, stlačené obrátene vajcovito okrúhlasté, stlačené trojuholníkovito obrátene vajcovité, priečne veľmi široko obdĺžnikové*.

Materiál, ktorý sme tu priniesli, dosť jasne ukazuje, že za posesívne možno pokladať iba prídavné mená typu *tupohranný, maloplodý* (a teda písať ich dohromady), kým všetky ostatné, i keď niekedy majú posesívny charakter, bude lepšie pokladať za viacčlenné prívlastky a písať ich oddelene.

K ROZDÍLNÝM ČESKÝM A SLOVENSKÝM NÁZVŮM VE VODNÍM LYŽOVÁNÍ

Miroslav R o u d n ý

Ve třetím čísle ČSTČ 1963 byl uveřejněn návrh základních názvů z vodního lyžování, který byl původně vypracován česky a slovenské názvy byly k němu připojeny dodatečně. Tím se projeví některé rozdílnosti mezi češtinou a slovenštinou při výběru a tvoření odborných názvů. V návrhu je uvedeno celkem asi sto českých a slovenských názvů a u devatenácti z nich se při této první konfrontaci projeví určité odlišnosti (nepočítáme-li ovšem rozdíly hláskoslovné).

Některé z nich vyplývají z rozdílnosti v základní slovní zásobě češtiny a slovenštiny; je jich devět: *drak* — *šarkan*, *vodní brusle* — *vodné korčule*, *nártová část* — *priehlavková časť*, *zajišťovací šrouby* — *zaisťovacie skrutky*, *odečtení bodů* — *odpočítanie bodov*, *závodní* — *pretekový*, *prejízdní kýlových vln* — *prechádzanie kýlových vln*, *start z mělké vody* — *start z plytkej vody*, *provedení* — *vykonanie*.

V jiných případech je možno velmi snadno přizpůsobit české názvy slovenským: *závěsné kroužky* (místo *závěsné oka*), *držadlo* (místo *držák*), *start ze sedu* (místo *start v sedě*), *váha* (místo *holubička*).

Zbývajících šest názvů zůstává sporných a bude nutno si je ještě vzájemně objasnit i po věcné stránce. Český název *uchycení tažného lana* neoznačuje záchytku, jak by vyplývalo z názvu slovenského (*záchytko tažného lana*), nýbrž způsob nebo místo připojení lana k člunu. Tak např. jedním ze způsobů uchycení je připojení k závěsnému stožáru, jiným k závěsnému lanu atp. Český název *uchycení* není zatím příliš běžný, takže by bylo jistě snadné najít nějaký jiný, který by oběma jazykům vyhovoval.

Názvy *skočky* a *slalomky* pokládáme v češtině za slangově zabarvené, přesto se však domníváme, že je možno uvést je vedle názvů *skokanské tyče* a *slalomové tyče* jako přípustné ve shodě s názvy slovenskými. Ve sportovním názvosloví se totiž slangové a slangově zabarvené názvy uplatňují mnohem více než jinde. Je to způsobeno jednak tím, že jsou všeobecně známé široké veřejnosti, a pak i tím, že ve sportovních reportážích ať mluvených nebo psaných slouží velmi často jako prostředek stylistického oživení. Proto jsou též u českých

názvů z vodního lyžování někdy uvedeny v uvozovkách názvy, jež by se mohly vyskytnout i v tisku, popř. v rozhlasě; uvozovkami však má být naznačeno, že nejsou pokládány za neutrální spisovné výrazy a že nejsou vhodnou součástí názvoslovné soustavy. V úvodu je o nich řečeno, že to jsou názvy nevhodně zaváděné nebo slangové. Ty slangové názvy, kterých se nedá ani ve sportových reportážích použít, v návrhu vůbec nejsou (např. „zahučet tam“, tj. upadnout při jízdě do vody, „žáhnout si“, tj. projet se na vodních lyžích atp.). Názvy *skočky* a *slalomky* by však bylo možno přiřadit k názvům spisovným i v češtině, vždyť i název *běžky* je ve Slovníku spisovného jazyka českého označen jako spisovný sportovní výraz. Ovšem je třeba odstranit při tom ještě jedno nedopatření. Množné číslo *slalomové lyže*, *slalomky*, je nutno opravit na jednotné (*slalomová lyže*, *slalomka*), protože při slalomu se jezdí na jedné nepárové lyži.

Jiná otázka je ještě v názvosloví vázání vodních lyží. České názvy *nártová* a *patní část* se značně liší od slovenských *prieťahľavková* a *opätková časť*. Snad by bylo možno odstranit tuto rozdílnost tím, že bychom se v obou jazycích přizpůsobili obdobným názvům veslařským, které označují podobné zařízení na opěrné desce pro nohu veslaře a znějí v češtině *botka* a *opátek*. Zdá se, že i ve slovenštině jsou tyto názvy (*botka*, *opátek*) schopné existence. Vzhledem k tomu, že by tak byla odstraněna dosavadní rozdílnost, stála by táto úprava jistě za uvážení.

Některé rozdíly vznikly nepřesností v původním českém návrhu; jistě se i v češtině lépe uplatní názvy *doskok* (místo *ďopad*) a *vyrovnání doskoku* (místo *vyrovnání dopadu*). Pokud jde o *slalomovou trať* nebo *slalomovou dráhu*, zbývá ještě rozhodnout, zda dáme přednost shodě s názvoslovím lyžování na sněhu (*slalomová trať*) nebo shodě s ostatními disciplínami vodního lyžování, kde se častěji hovoří o *závodní dráze*.

Definitivní úprava tohoto návrhu bude ještě projednána a schválena komisí pro tělovýchovné názvosloví při vědecké radě ČSTV.

POZNÁMKY K NIEKTORÝM TERMÍNOM VO VODNOM LYŽOVANÍ

K rozdielnym termínom vo vodnom lyžovaní sa vcelku nepotrebné zaradiuje aj dvojica čes. *drak* — slov. *šarkan*. Pre-

tože sa v češtine slovo *šarkan* hodnotí ako nárečové (pozri *Příruční slovník jazyka českého V*, 1021), k odstráneniu rozdielu môže prispieť slovenčina, kde sa slovo *drak* (rovnako aj v češtine *drak*) pokladá za spisovné vo všetkých významoch (*Slovník slovenského jazyka I*, 324).

Z objasnenia významu českého termínu *uchycení tažného lana* vyplýva, že navrhnutý slovenský ekvivalent *záchytká tažného lana* je nesprávny. Ide tu azda o *zachytenie (prichytenie) lana*. Pre takúto podobu, nazdávame sa, niet prekážok ani v češtine.

Termíny *slalomky, skočky* sa aj v spisovnej slovenčine počítajú ako slangové. Pozoruhodné však je, že v niektorých odborných publikáciách sa uvádzajú ako rovnocenné dvojslovným pomenovaniám. (Porov. *bežecké lyže = bežky, zjazdové lyže = zjazdovky, slalomové lyže = slalomky, skokanské lyže = skočky — Terminológia telesnej výchovy*, Bratislava 1958, 67). Analogický postup sa ponúka aj pri ustáľovaní názvov z vodného lyžovania.

Zdá sa, že nahradenie termínu *priehlavková časť* termínom *botka* by v slovenčine narážalo na isté prekážky. Slovo *botka* sa hodnotí ako knižné zastaralé. V technickej terminológii sa používa vo význame opora, podklad niečoho (pozri *Slovník slovenského jazyka I*, 121).

I. Masár

K DISKUSII O LESNÍCKEJ TERMINOLÓGII

Vítazoslav Hečko

Prof. F. Papánek, autor knihy *Ekonomika socialistického lesného hospodárstva* a prekladateľ *Ekonomiky lesného hospodárstva SSSR* od Vasilieva a kol., sa v ostatnom čase zaoberá lesníckou terminológiou v článkoch v Československom terminologickom časopise (ČSTČ 1, 1962, 358—362; ČSTČ 2, 1963, 179—183) a v časopise *Les* (roč. 1963, č. 6 a 8). Na jednej strane nastoľuje F. Papánek určité terminologické otázky a snaží sa ich riešiť (návrh na terminológiu tenčiny), kým na druhej strane všima si lesnícke knihy vydávané v Slovenskom vydavateľstve pôdohospodárskej literatúry a kritizuje ich terminológiu. Jeho kritiky majú zväčša veľmi rozhorčený tón, pričom nás mentorsky a ironicky obviňujú z „kazenia slovenčiny“, z „filologického hračkárstva“ atď., zabúdajúc celkom nevďačne na to, že ak dnes slovenské odborné knihy vôbec

a lesnícke zvlášť majú už dost slušnú úroveň, je to i veľká zásluha filológov. Preto sme sa rozhodli vyjadriť sa k názorom F. Papánka.

Predovšetkým vyjadrujeme svoje stanovisko k Papánkovmu návrhu na klasifikáciu *tenčiny*, t. j. drevnej hmoty tenšej ako 7 cm, so zreteľom na jej dimenzie. V tomto návrhu F. Papánek odporúča nazývať drevnú hmotu vetiev, či už patrí do tenčiny alebo do hrubiny, vymysleným, teda nezaužívaným termínom *vetvovina*, čo by mu nebolo treba ani zazlievať, keby iných neobviňoval z „násilného vymýšľania termínov“. *Vetvovina* je podľa neho časťou hrubiny (vetvy hrubšie ako 7 cm) a súčasne zahrnuje ostatnú časť *vetvoviny* (vetvy hrubé pod 7 cm). Pritom v rámci *vetvoviny* navrhuje používať termín *konárina*, a to pre vetvy hrubé od 3 do 7 cm, pretože vraj názov *konár* vyvoláva predstavu čohosi hrubšieho ako *haluz*, a vetvy s dimenziami od 0 do 3 cm odporúča nazývať *haluzinou*, pretože vraj názov *haluz* vyvoláva predstavu čohosi tenšieho ako konár. Pri takomto triedení *vetvoviny*, resp. *tenčiny* vychádza z tvrdenia, že „miestami sa konár spája s predstavou listnatého stromu a *haluz* s predstavou ihličnana“, a ďalej z tvrdenia, že „konáre listnáčov sú všeobecne hrubšie ako *haluze* ihličnanov“. Takto a podobne uvažujúc vypracúva schému klasifikácie *tenčiny* (pozri ČSTČ 1, 1962, 362), v ktorej ná označenie špeciálnych pojmov rozličných dimenzií *tenčiny* používa synonymné názvy *konárina* a *haluzina*, ktoré súčasne zahrnuje do všeobecného pojmu *vetvovina*, čo je vlastne tiež synonymum uvedených dvoch názvov. Ako nemožno pochybovať o synonymite názvov *vetva*, *konár*, *haluz* (pozri aj SSJ I, str. 456 a 728), tak nemožno pochybovať ani o synonymite ich odvodenín, teda *vetvoviny*, *konáriny* a *haluziny*. A klasifikácia, ktorá dáva jednotlivým pojmom klasifikovaného javu synonymné názvy, je v úplnom rozpore so zásadami logiky, teda je vonkoncom nevedecká. Ako by bolo treba postupovať pri klasifikácii *tenčiny*, v tomto článku zámerne nenavrhneme, lebo F. Papánek by nás mohol obviňovať z „násilného vymýšľania termínov“. Jednako pridávame, že bez vymýšľania, pri ktorom sa často urobia aj chyby, nie je možný nijaký pokrok.

A teraz postupne vyjadríme svoje stanovisko ku všetkým lesníckym termínom, ktoré F. Papánek zasahuje paľbou svojej rozhorčenej kritiky, a odpovieme mu na články uverejnené v ČSTČ i v časopise *Les*.

F. Papánek nás obviňuje, že sme v jednej knihe „úplne pomýlene“ použili termín *poschodie* a jeho odvodeniny namies-

to medzinárodného termínu *etáž*, a súčasne navrhuje, aby sa ako domáci ekvivalent termínu *poschodie* zaviedol termín *vrstva*. Pritom však zabúda, že v *Lesníckom terminologickom slovníku* (Bratislava 1953, str. 12), na ktorom aj sám spolupracoval, vyskytuje sa heslo *etáž* = *poschodie*, ktorého definícia „korunová úroveň“ je, mimochodom, z odborného hľadiska nesprávna, pretože *etáž* nie je pojem plošný, ale priestorový, teda porastová zložka približne rovnakého veku a jednej horizontálnej vrstvy, pričom korunová úroveň túto zložku alebo vrstvu iba zhora ohraničuje. Skutočnosť, že v *Lesníckom terminologickom slovníku* sa vyskytuje pojem *poschodie*, okrem toho i zle definované, pokladá F. Papánek za „nedopatrenie“ (pozri ČSTČ 1, 1963, 180), ale keď nejaký redaktor SVPL slovo *poschodie* použije v knihe, opierajúc sa práve o uvedený slovník, ide o „úplne pomýlené“ použitie termínu. Okrem toho túto mienku kritika úplne vyvracia i *Slovník slovenského jazyka III* (str. 307), kde sa termín *poschodie* definuje i ako „súhrn rastlín rastúcich v určitej výške“, pričom sa vôbec neuvádza, že by šlo o nejaký zastaraný termín. Ak F. Papánek jednako navrhuje používať namiesto termínu *poschodie* termín *vrstva*, neprichádza s ničím originálnym ani novým, pretože *vrstva* sa už dávno vyskytuje v mnohých našich knihách a jej prvým navrhovateľom (zasadnutie terminologickej komisie vo Zvolene) je práve ten „filológ“, ktorého F. Papánek obviňuje z „filologického hračkárstva“.

Ďalej sa F. Papánek veľmi pohoršuje nad tým, že používame termíny *borovicový les*, *borovicový porast*, *borovicové drevo*, *borovicové šišky* atd., teda že nepoužívame termíny *borový les*, *borový porast*, *borové drevo*, *borové šišky* atd'. Suverénne tvrdí, že všetky uvedené a ďalšie podstatné mená majú sa používať iba v spojení s prídavným menom *borový*, pričom sa odvoláva na zaužívanosť a na výraz „figu borovú“ (podľa nás oveľa častejšie „drevenú“). Ak sa pozrieme do *Slovníka slovenského jazyka*, zistíme, že sa v ňom vyskytuje príd. meno *borovicový* aj *borový* (*bôrový*) a podstatné meno *borovica* i *bor* (*bôr*). Nie je teda nijakým prehrešovaním proti spisovnej norme, keď používame ten či onen výraz. Ak jednako dávame prednosť adjektívu *borovicový* vždy a všade, je to jednoducho preto, že *Slovenská botanická nomenklatúra* (Bratislava, 1954) od prof. Novackého pozná iba termín *borovica* (*Pinus L.*), teda nie „*bor*“ alebo *bôr*. V *Slovníku slovenského jazyka I* (str. 120) sú uvedené výrazy *borovica*, *borovicové drevo*, *borovicový les*, čo rukolapne svedčí o tom, že používaním prídavného mena

borovicový sa vôbec neodkláňame od spisovnej normy. Ne-používame ani termín „šuška“, pretože šuška sa viac uplat-ňuje v prenesenom význame („šuška borová“). Je celkom isté, že výrazy ako *borovicový les*, *borovicové drevo* nevymysleli redaktori Slovenského vydavateľstva poľnohosp. lit., ale začali ich už dávnejšie používať autori lesníckych prác súčasne s vý-razmi ako *borový les*, *borové drevo*. A bolo len povinnosťou redaktorov, aby so zreteľom na názov *borovica* túto dvojkolajnosť v pomenovaniach odstraňovali. Veď to vyžaduje po-žiadavka jednotnosti termínu, ktorá by mala byť kritikovi, ako dlhoročnému predsedovi lesníckej terminologickej komisie, známa. Bolo by napr. správne, keby sa v P l e v o v e j *Lesníckej botanike* v stati *Borovica* (*Pinus L.*) písalo raz o *borovicovom poraste*, raz o *borovom dreve*, raz o *borovicových šiškách* a raz o *borovom ihličí*? Každý, kto má čo len trochu zmyslu pre jasnosť vo vyjadrovaní, nám uzná, že by to bolo nesprávne.

Aj na používanie termínov *ihličnanové drevo* a *listnáčové drevo* máme dosť vážne, logické dôvody, ktoré F. Papánek aj uviedol, ale odbavil ich zaužívanosťou termínov *ihličnaté drevo* a *listnaté drevo*, lebo takýto postup je vždy najpohodnejší. Ale z jeho definície „ihličnaté drevo je drevo ihličnanov“ a „listnáčové drevo je drevo listnáčov“ vyplýva, že termíny *ihličnanové drevo* a *listnáčové drevo* sú významovo priezračnejšie, pretože nevyvolávajú predstavu ihlic alebo listov. Predsa veľká väčšina prídavných mien zakončených na *-natý* vyjadruje skutočnosť, že nejaký subjekt niečo má (napr. *svalnatý*, *machnatý*, *hranatý*). A drevo listy a ihlice nemá. Prečo teda hovoriť, že ich má? Zaužívaný termín veľmi často padá, ak sa zistí, že nevystihuje podstatu veci. Napr. istý významný český autor zistil, že termín *spádovitost* nevystihuje správne kmeň zužujúci sa nápadne smerom nahor, a preto ho nahradil termínom *zbiehavost*, ktorý používame aj my. Bol tento zásah na škodu lesníckej terminológii? Bol jej na osoh. Škoda, že takto neuvažovala komisia, keď pripravovala Les-nický terminologický slovník; nemusel v ňom figurovať zlý termín „spádovitost“, ale dobrý termín *zbiehavost*. A bolo by škodlivé, keby niekto uvažoval o tom, či vyhovuje termín *rubná doba* (inž. Václav uznáva len *rubný obrat*), a keby *rubnú dobu* aj *rubný obrat* zmenil na *rastovú* alebo *pestovnú dobu*? F. Papánek by sa mal nad týmito vecami vážne zamyslieť a uznať, že k zlepšovaniu niektorých termínov pri redakčnej práci vedú nás iba takéto pohnútky, teda nie snaha meniť „za každú cenu“, ktorú nám pripisuje.

Kritik nás ďalej obviňuje, že namiesto termínov *cenná, menejcenná drevina, cenné, menejcenné listnáče* použili sme termíny *hodnotná, menejhodnotná drevina a hodnotné, menejhodnotné listnáče*. Predovšetkým si dovoľujeme tvrdiť, že adjektíva *hodnotný a cenný* (pozri Slovník slovenského jazyka) používajú sa veľmi často ako synonymá, a preto sa i často zamieňajú. Adjektívum *hodnotný* má niekoľko veľmi blízkych významov, ako majúci hodnotu, dobrý, akostný čiže kvalitný, dobrej akosti, *cenný*, a adjektívum *cenný* má takisto niekoľko blízkych významov, ako majúci peňažnú hodnotu, *hodnotný, významný, dôležitý, vzácny, produktívny*. Pretože hodnota a cena veci od seba priamo úmerne závisia, nemôžeme sa zmýliť, ak niečo nazveme *hodnotným* alebo *cenným*. Kritik tvrdí, že „*cennými listnáčmi nazývame napr. dub, jaseň, javor, brest, ktorých drevo je hľadané, ktoré poskytuje cenné sortimenty*“, a ďalej, že „*menejcennou drevinou je napr. hrab, breza, cer, ktoré sú pre priemyselné využitie neinteresantné*“, alebo že „*cenné drevo sú drevo s cennými vlastnosťami*“. Sme presvedčení, že drevo uvedených „*cenných listnáčov*“ nie je hľadané preto, že poskytuje cenné, teda drahé sortimenty, ale celkom zaručene preto, že je akostné, hodnotné, významné pre priemyselné spracovanie. A z toho istého dôvodu je lepšie hovoriť, že také drevo má dobré, hodnotné vlastnosti, a nie „*cenné vlastnosti*“. Ak „*menejcenné drevo*“ sú pre priemyselné spracovanie neinteresantné, nie sú na uvedený účel neinteresantné preto, že ich drevo by bolo lacné, ale rozhodne preto, že ich drevo nemá dobré vlastnosti, je nekvalitné, podradné, menejhodnotné. A čo sú hospodársky „*cenné drevo*“? Sú to určite drevo hospodársky hodnotné, dôležité, významné pre hospodárstvo so zreteľom na ich vysokú akosť, a nie vysokú cenu. Ak kritik tvrdí, že uvedené termíny („*cenné drevo*“, „*cenné listnáče*“) „*charakterizujú ... drevo z hľadiska ich užitočnej hodnoty*“, no pritom ich nazýva „*cennými*“, môže to znamenať len toľko, že si protirečí. Veď predsa také drevo predstavujú určitú hospodársku hodnotu a ako také majú veľký význam pre hospodárstvo. Napr. inž. Pleva (pozri *Lesnícka botanika II*, str. 37) uvádza, že „*niektoré tvrdé listnáče označujeme ako hodnotné alebo ušľachtilé (dub, brest, jaseň)*“. Prečo ich uvedený autor takto nazýva? Zaiste preto, že má na mysli ich hospodársku významnosť, akosť, ušľachtilé vlastnosti, ktorými sa drevo týchto listnáčov vyznačuje a robí ich „*interesantnými*“, ako sa vyjadruje kritik, pre priemyselné spracovanie. Veď toto chápanie termínu *hod-*

notný úplne zodpovedá Papánkovej definícii: „Hodnotný... je predmet, ktorý sa vyznačuje vnútorným bohatstvom tvoriacim jeho vlastnosti, ktoré určujú stupeň možnosti jeho využitia.“ Azda stupeň využitia dreva ako hodnotného predmetu určuje cena? Neurčuje náhodou tento stupeň využitia kvalita, dobré vlastnosti? Zdá sa, že F. Papánek má vo zvláštnej obľube adjektívum *cenný*, ktoré v preklade *Ekonomiky lesného hospodárstva SSSR* použil aj tam, kde sa pokladá za nenáležité, napr. „z jednostrannej živnosti pobíjania cenných zvierat a vtákov“, podľa nás vzácných zvierat a vtákov, „V Bielorusku dubovo-jaseňové porasty často vystriedajú málocenné lesy z čiernej jalše“, podľa nás málohodnotné, ak nie máloproduktívne lesy zložené z čiernej jelše, „Breza, ktorú považovali v minulom storočí za plevelnú drevinu, predstavuje teraz cennú surovinu pre preglejkárenský priemysel“, podľa nás burinovú drevinu a surovinu významnú pre uvedený priemysel. Dnes už nepoužívame ani poľovnícky termín „oceňovanie trofejí“, pretože nejde o určovanie ceny trofejí, ale o ich hodnotenie, resp. bodovanie podľa kvality.

Z toho vyplýva, že adjektívum *cenný* v odbornej reči treba často nahrádzať rozličnými synonymami, ak sa chce dosiahnuť presnosť vo vyjadrovaní. To by si mal uvedomiť aj kritik.

F. Papánek nás biľaguje aj za to, že v spomenutom jeho preklade z ruštiny nie je termín „spoločensky nutná práca“, ale *spoločensky nevyhnutná práca*, pričom to pokladá za „po-horšujúci jazykový zásah“, zabúdajúc, že adjektíva *nutný* a *nevyhnutný* sú prinajmenšom synonymá (pozri Slovník slovenského jazyka II, str. 368 a 460), takže keby hneď mal pravdu, že v ekonomike je zaužívaný termín vytvorený adjektívom *nutný*, nemôže to nikoho pomýliť.

F. Papánek sa ďalej mýli, keď tvrdí, že termín *papiernický priemysel* je zlý, pretože podľa neho je dobrý iba termín „papierenský priemysel“. Keby sa bol pozrel do SSJ III (str. 24), bol by sa na veľké prekvapenie presvedčil, že okrem výrazu „papierenský priemysel“ je tam uvedený aj *papiernický priemysel*, a to nie ako označenie „pre priemysel papiernictva čiže papiernického obchodu“, ale pre výrobu papiera. Či jestvuje priemysel papiernického obchodu, nie je nám známe.

V poznámke za úvodom v uvedenom preklade z ruštiny F. Papánek píše, že nesúhlasí s termínom *lesnícka ekonomika*, pretože podľa neho je správny iba termín *lesná ekonomika*. Táto otázka je prinajmenšom sporná. A prečo máme *lesnícku fytopatológiu* alebo *lesnícku botaniku*? A prečo nemáme *poľ-*

nú ekonomiku, ale poľnohospodársku ekonomiku? Názov *lesnícka ekonomika* je názov správny, pretože ide o ekonomiku, ktorá aplikuje ekonomické poučky v lesníctve, t. j. v lesníckej teórii a praxi. Názov *lesnícka ekonomika* vystihuje aj určenie tejto ekonomiky pre tých, čo ju majú študovať.

F. Papánek nesúhlasí v uvedenej poznámke ani s termínom *sadenec*, ale pokladá za jedine správny termín *sadenica*, hoci svojho času súhlasil (komisia pre lesnícku terminológiu vo Zvolene) s tým, aby sa tieto názvy používali ako synonymá. K termínu *sadenec* podotýkame len toľko, že oveľa lepšie zapadá do systému podobných termínov, ako je *štepenec*, *očkovavec*, *potápanec*, ktoré prenikli z ovocinárstva aj do lesníctva.

F. Papánek nás ďalej obviňuje z toho, že sme v jeho preklade z ruštiny zmenili termín „murový prúd“ na *povodeň* a že sme sa s ním neporadili, keď sme tento termín chceli „preinačiť“. Musíme tu otvorene povedať, že F. Papánka sme žiadali, aby nám uvedený termín vysvetlil, ale on to neurobil. K nedôvere k termínu „murový prúd“ priviedol nás sám kritik, keď patričné miesto v spomenutom preklade poslovenčil takto: „V roku 1927 v oblasti Fergany v priebehu 5 dní (od 3. do 7. mája) murové prúdy zmyli a poškodili 5200 ha osevných kultúr, v tom čísle 3800 ha bavlny, ...“ Uvažovali sme tak, že zmyť môže niečo len záplava, povodeň, voda. Preto je veľká škoda, že kritik a prekladateľ termín „murový prúd“ nevysvetlil pod čiarou už v preklade a neuviedol tam súčasne tie cudzojazyčné ekvivalenty „murového prúdu“, na ktoré asi prišiel až po vydaní knihy, aby sa nimi mohol popýšiť vo svojej kritike. Podľa nás na takúto poznámku pod čiarou nemal zabudnúť, lebo to bola jeho svätá prekladateľská povinnosť. Jej splnenie by bolo zabránilo našej nedôvere k termínu „murový prúd“, ktorý je u nás prinajmenšom neznámy a okrem toho nič čitateľovi nehovorí.

Poznámku o nesúlase prekladateľa s niektorými termínmi použitými v spomenutom preklade sme uverejnili, hoci už vtedy nám bolo známe, že F. Papánek nesúhlasí s termínmi, z ktorých je väčšina správna, ako sme dokázali v tomto príspevku. Keďže prekladateľ nám termín „murový prúd“ nevysvetlil ani v čase, keď sa už robili stránkové korektúry, dovolili sme si dať do uvedenej poznámky otázku: Čo je to „murový prúd“? Pozn. red. Prekladateľ nám na ňu odpovedal až v ČSTČ.

V časopise Les F. Papánek ironicky poznamenáva, že nie-

ktoré naše termíny poskytujú čitateľovi „zábavu“ a preto mu musíme pripomenúť, že keby v jeho preklade z ruštiny boli zostali niektoré nesprávne preložené ekonomické, odborné i všeobecné termíny a výrazy, poskytoval by dnes jeho preklad „zábavu“ našej lesníckej i „jazykárskej“ verejnosti. V rukopise prekladu boli takéto štylizácie (neuvádzame po rusky, lebo originál má k dispozícii už iba prekladateľ): „naturálni, zmluvne naturálni a hodnotoví meratelia“, podľa našej opravy naturálne, prepočtovo naturálne a hodnotové ukazovatele, „veda a prax lesného hospodárstva sú veľmi vzdialené od možnosti slobodného výberu drevín pre tú alebo inú miestnosť“ (strojopis prekladu str. 5), podľa nás... voľného výberu drevín pre určité stanovište, „orecho-plodové leschozy“, podľa nás leschozy pre pestovanie plodov orecha, „predrubná ťažba“, podľa nás výchovná ťažba, „oporné body“, podľa nás predsunuté pracoviská, „v tom čísle“, podľa nás z toho atď. atď.

A teraz ešte k názorom F. Papánka na lesnícke termíny *manipulácia s drevom* a *manipulovať s drevom*, ako i na termíny *oddenok* — *územok* — *prízemok*, ku ktorým zaujal stanovisko v citovaných číslach časopisu Les.

F. Papánek tvrdí (podľa všetkého je to tiež prof. Papánek, i keď nie je podpísaný), že je nesprávne používať spojenie *manipulácia s drevom* a *manipulovať s drevom* pre označenie výroby sortimentov zo surového dreva, pretože podľa neho spojenie uvedených termínov so 7. pádom predstavuje „nedovolené konanie, ktoré smeruje k trestnému činu odcudzenia dreva“, ale jedine správne je spojenie termínu *manipulácia* s 2. pádom, teda *manipulácia dreva*, a termínu *manipulovať* so 4. pádom, teda *manipulovať drevo*. Toto svoje tvrdenie podopiera údajmi z Laroussa, kde slovo „manipuler“ znamená aj špekulovať s niečím („tripoter“). Škoda, že kritik nenahliadol aj do SSJ II (str. 94), kde sa pod heslom *manipulácia*, a to vo význame výrobného a pracovného postupu, vyskytuje aj spojenie *manipulácia s drevom* (teda spojenie so 7. pádom) a spojenie *manipulovať s drevom*, a to vo význame uplatňovať odborný postup pri spracúvaní surovín. Kritik mal nahliadnuť aj do Trávníčkovho *Slovníka jazyka českého* (str. 884), kde je uvedené spojenie *manipulace s přístrojem* (čo vôbec nemá význam zaváňajúci trestnosťou) a *manipulovati s čím* (čo zase svedčí, že sloveso *manipulovať* spája sa i v češtine so 7. pádom). Preto je celkom nesprávne tvrdiť, že *manipulácia* s 2. pádom vyjadruje určitú serióznou činnosť (výrobu) a *manipulácia* so 7. pádom určitú neserióznou činnosť, ktorá je trestná.

Sloveso *manipulovať* nemožno spájať so 4. pádom takisto ako sloveso *hospodáriť*, lebo ide o slovesá neprechodné, ktoré sa stanú prechodnými len vtedy, keď sa použijú s patričnými predponami, napr. *vymanipulovať niečo* alebo *obhospodarovať niečo*. Keďže substantívum *manipulácia* a sloveso *manipulovať*, ako vyplýva z ich významu, nadobudlo význam substantíva *výroba* a slovesa *vyrábať*, malo by sa uvažovať o tom, či sa radšej nemá hovoriť *výroba drevných sortimentov* a *vyrábať drevné sortimenty*. Inak sa zdá i to, že kritik F. Papánek si manipuláciu splietol s machináciou, ktorá naozaj často vedie k tresnému stíhaniu. Nechceme tým povedať, že i slovo *manipulácia* nemá niekedy pejoratívny význam (napr. *manipulovať s čertom*). Z povedaného celkom jasne vyplýva, že kritizovať termíny *manipulácia* a *manipulovať* tak, ako to urobil prof. Papánek, bolo celkom zbytočné, pretože Slovník slovenského jazyka nám dáva plné právo používať termíny *manipulácia s drevom* a *manipulovať s drevom* vo význame výrobnnej, teda nie trestnej činnosti.

Nakoniec sa ešte pozastavíme pri názoroch F. Papánka na termíny *oddenok* — *územok* — *prízemok*. Vďaka s ním súhlasíme v tom, že termín *oddenok* (česky *oddenek* i *odzemek*) nevyhovuje na označenie prízemnej časti kmeňa s najhodnotnejším drevom, ale súčasne celkom informovane tvrdíme, že termín *oddenok* nie je „vyhraneným botanickým termínom“, ako kritik celkom neinformovane uvádza, pretože na označenie podzemnej časti osi používa sa už u nás veľmi dávno termín *pakoreň* (pozri SSJ III, str. 479) a najnovšie *podzemok* (pozri Terminológia botanickej morfológie, Bratislava 1959, 28), čo by naslovovzatý lesnícky odborník a terminológ mal vedieť. K termínu *územok*, ktorý F. Papánek obhajuje ako jedine správny, podotýkame, že svojho času (pozri Lesnícky terminologický slovník, str. 50 a 33) pokladal termín *územok* za rovnoznačný s termínom *oddenok* („*územok* pozri *oddenok*“), pričom *oddenok* definoval ako „podzemnú časť osi, spravidla plazivú, ktorá nesie nadzemné osi alebo listy“ (pozri Lesnícky terminologický slovník, str. 33). Z povedaného a odkazmi doloženého jasne vyplýva, že F. Papánek stotožňoval *územok* s *oddenkom*, s dnešným *pakoreňom*, ešte lepšie s *podzemkom*, a teda v tom čase v *územku* vôbec nevidel nadzemnú časť kmeňa (osi). Ak nám dnes vyčíta, že sme začali používať termín *prízemok* na označenie prízemnej časti kmeňa, musíme sa mu otvorene priznať, že aj uvedená chyba v LTS mohla prispieť k tejto našej smelosti. Ale to nebola hlavná príčina,

že sme sa rozhodli pre termín *prízemok*. Začali sme ho používať najmä preto, že oveľa lepšie vystihuje podstatu veci a oveľa lepšie vyhovuje slovotvorným zásadám slovenčiny. Prízemok označuje prízemnú časť kmeňa, teda tú, čo je pri zemi, nie „u zeme“. Termín *prízemok* nevznikol od slovesa *uzemniť* (je zbytočné spomínať „uzemnenie antény“), ale spojením predložky *pri* so substantívom *zem*, teda *prízemok*. Tvrdenie, že *prízemok* je „skomolenina“, „vyumelkovaná filologická hračička“, dokonca „zbytočná“ a „škodlivá“, „násilný novotvar“, ktorý odporuje norme spisovnej slovenčiny, je teda úplne bezdôvodné.

Dúfame, že naša diskusia nevybočila z rámca slušnosti, že sa opierala predovšetkým o argumenty a že tým dost presvedčivo vyvrátila všetky silné slová o „vnášaní zmätku do odbornej terminológie“ a o „ochudobňovaní a kazení slovenčiny“. Ak sa redakčná rada Lesa rozhodla uverejňovať sústavne „správnu“ lesnícku terminológiu, môže nás to jednako len tešiť, lebo sa domnievame, že nám pomôže vyriešiť mnohé lesnícke termíny, nehodné modernej terminológie, napr. *lesný čert*, *šupka*, *krenčenie*, *kán*, *rubná doba*, *stínka pilou* atď. Nakoniec všetkým budúcim prispievateľom do Terminologickej hliadky časopisu Les odporúčame, aby sa veľmi nespoliehali na Laroussa, ale radšej verili SSJ, ktorý všetci redaktori pokladajú za veľmi hoňotnú, nie cennú čiže drahú, pomôcku pri svojej práci.*

* K diskusnému článku V. Hečku pokladáme za užitočné hneď dodať niekoľko redakčných poznámok.

V. Hečko správne ukazuje, že slová *vetvovina*, *konárina* a *haluzina* sú synonymné, ale to podľa našej mienky neprekáža použitie ich ako pomenovania pre pojmy v istej logickej klasifikácii. Je známe, že synonymné slová z bežnej reči sa môžu diferencovať v odbornom jazyku. Ukazuje to napokon aj dvojica *nutný* — *nevyhnutný*, z ktorej sa práve podoba *nutný* ustálila nielen v termíne *spoločensky nutná práca*, ale aj v niektorých filozofických a právnych názvoch (napr. *nutná obrana*).

Termín *sadenec* má síce výhodné systémove vlastnosti, ale je otázka, či treba diferencovať *sadenicu* v zeleninárstve a *sadenca* v lesníctve, keď ide o rovnakú vec.

Ak sloveso *manipulovať* dostáva v lesníctve význam „vyrábať“ a substantívum *manipulácia* význam „výroba“, pravda, v širokom technologickom význame, je oprávnená aj väzba *manipulovať drevo* a *manipulácia dreva*.

Odvolať sa pri argumentácii na spracovanie slovnej zásoby slovenčiny v Slovníku slovenského jazyka pokladáme síce za prirodzené, ale na druhej strane neslobodno si myslieť, že toto spracovanie je taká pevná norma, ktorá by mala brzdiť rozvoj, zjemňovanie a diferenciáciu odbornej terminológie.

J. Horecký

ČESKO-SLOVENSKÝ VOJENSKÝ SLOVNÍK, Škol-51-26, zprac. Ján Horecký, Karel Richter, František Švarc a kol., MNO 1962.

Vojenský slovník česko-slovenský, který je určen „nejenom pro příslušníky ozbrojených sil, ale i pro širší veřejnost, pro vojáky v záloze, příslušníky Svazarmu, novináře, překladatele, spisovatele, filology aj.“, je významný ze dvou důvodů. Jednak je to první celistvější slovník česko-slovenského vojenského názvosloví, jednak jde o „první „soustavnější pokus o sblížení české a slovenské odborné terminologie“ (K. Richter v diskusním příspěvku, JŠ VII, 191). Slovníku předchází krátké pojednání J. Horeckého *Hlavné znaky slovenčiny*, určené českým uživatelům. Slovník sám není ani diferenční — obsahuje se snahou po relativní dokonalosti výběru názvy ze všech oblastí vojenského vyjadřování, tedy i výrazy zcela shodné —, ani terminologický, neboť uvádí řadu hesel jen volně souvisejících s vojenským názvoslovím a značný počet názvů neterminologických. Je to odborný slovník středního typu, a problematika spočívá tedy jak ve výběru termínů, tak ve zpracování hesla.

Výběr termínů je v rozsahu omezen na okruh vojenského vyjadřování nejrůznějších oborů, vyjadřovací prostředky z oblasti jiných ozbrojených složek (VB) jsou zastoupeny jen sporadicky (např. *celní poplatek*, ale chybí *celnice*, *strážmistr* aj.). Problematické je použití výrazů hraničících s funkčně neutrálními vyjadřovacími oblastmi, protože meze jsou tu často voleny subjektivně. Je-li heslové slovo dále uvedeno ve frazeologickém spojení, užívaném ve vojenském styku, je ještě přijatelné, např. *pochybné zprávy*, *dávat přednost* apod., avšak jednotlivá slova typu *důkladný*, *pryskyřice*, *předmluva*, *předplatitel*, *slovo*, *zlevnění* nebo i spojení typu *vrcholné údobí školení* aj. ukazují, že bylo možno využít místa pro jiná hesla, případně i pro větší počet výrazů terminologické povahy. Z běžných postrádáme např. hesla *agravace*, *hubička* — *náustok* (jen *náustek*), *loutková vláda* — *bábková v.*, *rukojmí*, *zrychlený přesun*, *žížkovec*, *vojenská škola Jana Žižky z Trocnova*, *vojenská hudební škola Víta Nejedlého*, *povely „Vlevo v bok“*, *„Vpravo v bok“*, přechýlené ženské vojenské hodnosti a dále seznam vojenských zkratk. Ačkoli zde samozřejmě nejde o úplnost, uvedené výrazy by při pečlivém výběru chybět neměly.

Slovník seznamuje i se zvláštnostmi slovtvorby nové vojenské terminologie na slovech, která nejsou uvedena ani v PS, ani v SŠJ, např. *dopředný pohyb*, *dozorování*, *házeště*, z jiných *hnědění* aj. Slovtvorně sjednotit je třeba výrazy *přifrontový* a *zafrontální*. Vedle toho se vy-

skytují některé termíny, které dožívají nebo byly zrušeny, nebo kterých se neužívá: *politickovŕchovná svŕtnice* (zřejmě kvŕli rozdílu *svŕtnice – izba*), *pouŕechná orientace*, *prostŕy voják*, *tankoborník*, *úsilný pochod*, *svobodnická stráž*.

Zpracování hesla je podřizeno zásadě přehlednosti a snadné orientace. Za heslovŕm slovem se uvádŕjí nejdřívŕe sousloví přívlastková v abecedním pořádku, bez ohledu na to, jde-li o přívlastek shodný nebo neshodný, dále slovesné vazby a nakonec případné povely. Gramatické údaje jsou omezeny na minimum (je-li však *káder -dre*, pak i *kaliber -bre!*), také sémantizace se omezuje na nesoustavné uvádŕní oboru, v němž se danŕy termín vyskytuje. U četných slov je to vážný nedostatek, např. *hourání*, čes. *dovolenka* (hovorové!), *precese*, *trimr*, povely „*Rychle pálit*“, „*Zvolna pálit*“, *píchat hodiny* (!), i slov. *borit* – *rúcat*, jinde zase je bližší určení zbytečné (zdravotnické termíny, *držák* nejenom tech. aj.).

Slovník se důsledně vyhŕbá hnŕzdování, přestože by to např. u vidových slovesných dvojic, adjektiv na *-ní*, *-ovŕy* a *-skŕy* bylo velmi účelné; i dvojice nezvratné – zvratné sloveso je zde možno hnŕzdovat, protože často bŕvají uvádŕna bez dalšího bližšího určení. Je pozoruhodné, jak se vychází vsřtřic ŕzu vojenského vyjadřování ve zpŕsobu citace slovesných hesel. Velmi často se totiž objevují substantiva verbální, jejichž infinitivy uvedeny vŕbec nejsou: *přiletování*, *simulování*, *skákání*, *šilhání*, *uŕtknutí*, *vkapávání*, *vykostŕní* aj., a někde jsou vynechány základní bezpříznakové infinitivy jako *zachránit*, *zapotit se* (uvedeno *zachraňovat se*, *zapocovat se*). Ani výběr frazeologických spojení není v případě substantiv verb. nelibovolný: *upoutání pozornosti* – *upoutat nepřítelŕe*, *ztuřlost kloubu* – *ztuřlá želatina*. Závažnější je opomenutí heslových slov *neřtovice* (jen *protineřtovičný*) a *vis* (jen *svis*). Velmi důležitá složka vojenského vyjadřování, povely, nejsou rozmístŕny podle jednotné zásady; povel „*Pochodem v chod*“ najdeme sice pod heslem *chod*, ale nikoli pod heslem *pochod*, zato „*Čelem vzad*“ je jak u hesel *čelo*, tak i *vzad*. Povel „*Vpravo, vlevo v bok*“ se neuvádí vŕbec, o pravopise se poučíme pod heslem *obrat*. Atd.

Rozlišování homonym se jako zásada sice v předmluvě uvádí, ale v praxi je jeho uplatňování velmi nepravidelné. Tak např. se ve stavbě hesla a ani graficky nerozlišují dvojí slovenské ekvivalenty českých výrazů *jednání* – 1. *konanie*, 2. *rokovanie*, *proud* – *elektrický* a *pochodovŕy*, *rána* – *rana*, *vŕstrel*, *reřim* – 1. *hovor.*, 2. *spec. význam* aj. Zato jsou zbytečně jako homonymní rozlišeny dvojice *nemocný*, *dozorčí*, vzniklé konverzí adjektiva v substantivum. Na ukázkou heslo *proud*: *bateriovŕy*~, *četovŕy*~, *nabíjecí*~, *pochodovŕy*~, *ruřivŕy*~, *slabŕy*~, (*vodního toku*), *spínací*~*relé*, *stejnospŕrnŕy*~, *střídavŕy*~, *třífázovŕy*~, *usměrnŕný*~, *vŕstupní*~, „*V pochodovŕy proud, vpravo zatočit pochodem vchod*“. Obdobně se v důsledku toho nerozlišují terminologická sousloví a neodborná fra-

zeologická spojení – *radiogram: došlý~*, *kódovaný~*, *přijímaný~*, *šifrovaný~*. Je jisté, že se tím zastírá „... pohľad na lexikálno-sémantické súvislosti, ktorý sme pre odborné slovníky označili za základnú požiadavku“ (J. Horecký v Lexikografickém sborníku, Bratislava 1961, 39).

Programové sblížování české a slovenské vojenské terminologie je umožněno skutečností, že ve vojenském styku „reprezentačná funkcia jazyka je zreteľne druhoradá“ a dominantní se stává „najmä dorozumievacia funkcia“ (E. Paulíny, Jazykovedné štúdie VII, 195). Ve slovníku jsou přitom respektovány všechny organické rozdíly, např. dvojice *předávání povelu hlasem – odovzdávanie...*, *smyčka – slučka*, *důtka – pokračovanie*, *zjednat spojení – dosiahnuť...* aj. Působení je tu oboustranné, a i když jde především o vliv češtiny na slovenštinu, není pronikání slov. slova *dovolenka* do českého vojenského úzu ojedinelé. Přesto se v české části heslo *chlebník* neuvádí, i když ze slovenštiny na místo českého *mošna* proniká a je přitom podporováno domácím turistickým termínem, a ani *výbušnina* se do české části slovníku dosud nedostala, ačkoliv je i v češtině rovnoprávnou spisovnou dubletou slova *výbušina*. Podobně by jistě bylo možno ustálit místo výrazů *dláha*, *kopičko*, *pojízďeční dráha*, *osinkový*, *telefonní hovor* aj. se slovenštinou shodné *dlaha*, *lanceta*, *rolovací dráha*, *azbestový*, *telefonický* aj., existující v češtině jako synonyma nebo pravopisné či slovotvorné dublety. Sblížování terminologie dvou byt' příbuzných jazyků není ovšem akce jednorázová, i když oboustranně nesrozumitelných slov je v celém slovníku jen něco přes 250 a z toho ještě část patří k vyjadřování neodbornému. Ve slovenské části slovníku se většinou dává přednost synonymům shodným s češtinou. Tak u hesla *guľometník* se neuvádí druhá možná podoba *guľometčík*, je tu *žehlička*, *brzdil* atd. Ale setkáme se i s termínem *navázovať* m. *nadväzovať*, který SSJ označuje za nesprávný, a typicky slovenské *vymenovat' za veliteľa* je opuštěno ve prospěch *menovat' za...*; *naproti tomu* se za slovenský neuznává *tlampač*. Slovenská terminologie je v případe výrazu *pieskomet* (podle *ohňomet*, *guľomet*) důslednější ve slovotvorné unifikaci; v češtině je zbytečně *pískový tryskač*.

Nepříjemné jsou tiskové chyby a drobné prohřešky proti Pravidlům českého pravopisu (*gabardin*, *bowden*, *zkratka* ap.). Bylo by jisté účelné uvést popis výslovnosti některých cizích slov, např. *lewisit*, *dezinfekce*, *supersonický* aj. Místy jsou i věcné chyby nebo nesprávná či nezvyklá spojení: č. *tovar* je knižní a lidový výraz, slov. *nedisciplína* je příliš mechanické (spr. *nedisciplinovanost*), slov. *zlavnenie* je knižní a zastaralé, *kolíka* není *průjem*, *svářečský* není totéž co *zvárací*, *kynoženie* není totéž co *mýcení* (v č. obvykle *mýcení lesa*, ve významu *hubení* spíše *vymývání*). Pod heslem *chuť* je uvedeno *nahořklá* = *nahorkastá*, *zahořklá* = *hor-kastá*; jako heslová jsou tato slova uvedena znovu, leč zde *nahořklý* =

= *horkastý* a *zahořklý* = *zahorknutý*. Ani úvodní stat nebyla ušetřena omylů: genitivní vazba sloves *bránit*, *šetřit*, *žádat*, *potřebovat* je dnes v č. zastaralá, slovo *školný* známe dnes jen v subst. podobě *školně* (poplatek) a č. dvojice *srdeční* – *srdečný* je v slov. ekvivalenci uvedena opačně – *srdečný* – *srdcový*. Atd.

Všechny tyto poznámky nemají snížit význam této potřebné a nutné publikace. Pasivní porozumění slovenskému textu ještě neznamená, že dovedeme správně přeložit např. výraz *bublínka líbelý* nebo rozdíl mezi *dovolenou* a *povolenou spotřebou streliva*; teprve díky slovníku zjistíme, že výrazy jsou totožné. Správně se uvádějí slova, která zejména v povelové technice slovenské vycházejí zkrátka, např. *štvorstup*, *šeststup* (*pětistup* se neuvádí), a tak je tu konečně solidní základna pro ty, kdo z neznalosti slovenské terminologie používají raději špatné češtiny. Lze si jen přát, aby v dalších vydáních byly odstraněny ne velké, ale přece jen nemilé nedostatky.

Oldřich Uličný

PŘEHLED ČESKÝCH TERMINOLOGICKÝCH PŘÍSPĚVKŮ ZA ROK 1962¹

Příspěvky obecné

V programové stati nově založeného Československého terminologického časopisu *Za upevňování kontaktu mezi češtinou a slovenštinou* (ČSTČ 1, 1962, 1–6) předseda Čs. ústřední terminologické komise při ČSAV J. Bělič vytyčuje pracovní program i úkoly jak komise, tak i časopisu: spolupracovat „při vytváření, dotváření, propracování, ustalování a normalizaci veškerého odborného názvosloví českého a slovenského tak, aby se názvosloví vyvíjelo stejným směrem při zachovávání specifčnosti obou jazyků a také při potřebném sladění s názvoslovím mezinárodním, zejména pokud jde o jazyky států socialistického tábora“. — J. Horecký, *K otázce české a slovenské terminologie* (tamtéž, s. 45–47: o vztazích mezi slov. a čes. terminologií, o poslání komise i časopisu). — K. Sochor, *Odborné názvy a současná slovní zásoba češtiny* (Novinářský sb. 1961, 365–367: otázka pojmenování a potřeba nových termínů; vlastnosti a typy odb. názvů, způsoby jejich tvoření; celková charakteristika

¹ Tento přehled tvoří součást každoročního soupisu českých prací lingvistických a filologických, který vychází pravidelně od roku 1955 v *Slově a slovesnosti*. V přehledu za rok 1962 byly tam záznamy terminologických příspěvků omezeny na minimum (na články obecné povahy), zde jsou otištěny v relativní úplnosti.

růstu slovní zásoby v souč. češtině). — J. Krámský, *Odborná terminologie a práce s odborným textem na odborných školách* (Ciz. jaz. ve škole 5, 1961/62, 289–294: hl. pojmy z oblasti terminologie, metod. postup při práci s odb. texty na školách). — D. S. Lotte, *Tvoření soustavy vědeckých a technických termínů. I. Složky termínu. II. Vliv klasifikace na přesnost terminologie* (ČSTČ 1, 1962, 7–15, 198–207, 271–278: přel. z rus. orig. Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii, Moskva 1961, přel. S. Dolínková a V. Mašková). — J. Šourek, *Geographische Nomenklatur in der Phytogeographie* (Preslia 33, 1961, 304–307). — J. Dvořák, *Parisiensia nomina anatomica* (PNA — Paris 1955, New York 1960) *ve stomatologii* (Čs. stomatologie 61, 1961, 215–241). — J. Vacek, *K nomenklatuře mezinárodního lékopisu. Mezinárodní nechráněné názvy farmaceutických přípravků* (Čs. farmacie 11, 1962, 482–484). — J. Průcha, *Příprava slovníku literárněvědeckých termínů v SSSR* (ČSTČ 1, 1962, 62–64: přehled slovníků tohoto druhu v cizině, informace o práci na slovníku sovětském aj.). — J. Kuchař, *Publikace o terminologických otázkách v SSSR* (tamtéž, s. 211–215: ref. o sb. Voprosy terminologii, Moskva 1961.

Speciální, většinou materiálové příspěvky (podle jednotliv. oborů).

Pravidelný *Jazykový koutek* otiskoval J. Blecha v čas. Účetní evidence 10, 1962, č. 1–12 (odb. termíny účetnické s věc. výklady; v dodatku bývají vykládány i přísluš. názvy sloven.). — Fr. Bernat, *Vymezení pojmů v oblasti výsledné kalkulace* (t., 45–47). — K. Žatecký, *Vysvětlení některých pojmů při zajišťování peněžního oběhu* (Čs. spoje 6, 1961, č. 6, s. 22–24). — Wl. Sobociński, *Prace nad historycznym słownikiem czeskiej terminologii prawnej (HISP) a polska leksykografia prawna* (Czasopismo prawno-historyczne, Warszawa 11, 1959, č. 1: informuje o práci na hist. slovníku čs. právní terminologie, kt. připravuje Kabinet dějin státu a práva v Právnickém ústavu ČSAV; jeho význam pro práci pol. právních historiků). — Vl. Procházková, *Ukázky redakční práce na přípravě „Historického slovníku české právní terminologie“ (Hesla trestněprávní)* (Právněhistorické studie 8, 1962, 281–299: úvodem výklad o red. zásadách, poučení o stavbě hesel a temat. soubor ukázek textu). — *Pětijazyčný slovníček odb. výrazů z oboru vynálezectví a patentnictví* (čes., rus., franc., něm., angl.) vycházel jako zvl. samostat. stránkovaná příloha čas. Vynálezy, roč. 1962. — L. Blatná — J. Bronec, *Česko-ruský a rusko-český slovník z oboru psychologie. Část 1–2* (Praha, SPN 1962, s. 267 + 271: vysokoškol. učeb. text).

Z. Tichý, *Česko-slovenský slovníček matematických a fyzikálních termínů* (Rozhledy mat.-fyz. 40, 1961/2, č. 9–10). — L. Eckertová,

Poznámky k české terminologii v oboru emise elektronů (Čs. čas. pro fyz. 12, 1962 — sekce A —, s. 596–597). — O. Quadratsen., *O prvních chemických publikacích u nás a základech českého chemického názvosloví* (Chem. listy 55, 1961, 518–526: tři období vývoje čes. chem. názvosloví v l. 1820–1860, jejich charakteristika). — K. Bláha, *Názvosloví terpenických uhlovodíků* (Chem. listy 56, 1962, 146–151). — M. Ferles, *Nomenklatura heterocyklických sloučenin* (t., 152–166). — J. Staněk, *Pravidla pro názvosloví v řadě cukrů* (t., 167–181: založena na anglo-amer. návrhu v Journ. Chem. Soc. 1952). — V. Kratochvílová, *Názvosloví makromolekulárních látek* (t., 927–941). — J. Staněk, *O českém názvosloví organických sloučenin* (t., 13–14: zpráva o práci názvoslovné komise). — K. Bláha, *Definitivní nomenklaturní pravidla organické chemie. Zpráva komise pro nomenklaturu organické chemie (IUPAC)* (t., 15–62). — A. Matějka — Z. Roth, *Ke geologickému názvosloví československého flyšového pásma* (Geol. průzkum 3, 1961, č. 8). — R. Rost, *Minerální názvosloví a nová Pravidla českého pravopisu* (Čas. pro miner. a geol. 6, 1961, 337–338; pokr. čl. t. 7, 1962, 338–346). — Fr. Kotlaba, *Používání správných jmen a psaní autorských zkratk ve fytopaleontologii* (t., 7, 1962, 77–80); týž a., *O nutnosti zachovávání nomenklatorických pravidel v paleontologii* (t., 335–337). — J. Suchý, *České názvosloví pro vývoj člověka* (Přir. vědy ve škole 12, 1961/2, 231–234: soubor odb. termínů s vysvětlivkami, pro účely školské). — *Německo-český technický slovník*. Sest. kolektiv pod red. A. Kučery a Z. Jouklové (Praha, SNTL 1962, 989 s.; protějšek Česko-německého technického slovníku, Praha 1961). — *Technický naučný slovník*. Red. T. Korbař a A. Stránský. Díl I: A — F (Praha, SNTL 1962, 656 s.; věcné výklady odb. termínů). — R. Bárta, *Silikátové názvosloví* (ČSTČ 1, 1962, 23–28: vývoj čs. silikátového názvosloví, činnost silikátové názvoslovné komise, informace o dosavadních výsledcích); týž a., *Terminologie silikátového průmyslu* (t., 28–32: navazuje na čl. Terminologie silikátového průmyslu, Slov. odb. názvoslovie 9, 1961, č. 12; další série čes. a slov. názvů). — L. Lejsek, *Příspěvek k řešení mezinárodní terminologie portlandských cementů* (Stavivo 39, 1961, 413–415). — *Stavebnictví*. Ruská odb. terminologie, sv. 13 (Praha, Svět sovětů 1962, 167; autor neuveden).

I. Masár, *Nové české a slovenské termíny v raketové technice* (ČSTČ 1, 1962, 250–252: všíhá si též vzájemného poměru čes. a slov. termínů). — Z. Tuček, *Nové normy z oboru elektrotechnické klimatologie* (Slaboproudý obzor 23, 1962, 423–424: ref. o nové názvoslovné normě); týž a., *Normalizace, typizace, unifikace, specifikace* (Sdělovací technika 10, 1962, 242–243: výklady odb. termínů). — M. Ptáček, *Názvosloví vstříkovačihho zařízení naftových motorů* (ČSTČ 1, 1962, 60–62: poznámky k názvoslovné normě ČSN 30 2300). — *Pětijazyčný slovník anglicko-fran-*

couzsko-rusko-německo-český z oboru jaderné energie a jaderné techniky vycházel jako zvl. samostat. stránková příloha čas. *Jaderná energie* 8, 1962, č. 1–5. — *Názvoslovná norma Názvosloví z oboru automatizace a regulační techniky*. ČSN 01 0170 vyšla v Praze, Vydav. Úřadu pro normalizaci 1961, 56 s. — *Anglicko-český terminologický slovník* z oboru automatického řízení začal vycházet v čas. *Automatizace* 5, 1962, č. 6 n. jako zvl. samostat. stránková příloha.

Názvoslovná hlídka v čas. *Rudy* 10, 1962 přinášela výklady odb. termínů a diskusní příspěvky o nich; autorem většiny příspěvků je O. Dinter. — J. Pták, *Několik poznámek k hornickému termínu „vymýtina“* (Uhlí 4, 1962, 318–319). — I. Kruliš — M. Roudný, *Úsilí o normalizaci hutnického názvosloví* (ČSTČ 1, 1962, 56–60: zpráva o práci sekce pro hutnictví a slévárství při Čs. věd. technické společnosti). — Fr. Píšek, *K vývoji a dnešnímu stavu technického, zejména hutnického názvosloví* (ČSTČ 1, 1962, 283–287: přehled od r. 1945, jak dále postupovat). — F. Dostál, *Terminologie a symbolika v obrábění* (Strojírenská výroba 9, 1961, 256–258; pokr. spolu s V. Horákem t. 10, 1962, 145–148: zveřejnění výsledků práce v termin. komisi). — Rubriku *Čeština a technické názvosloví* v členském zpravodaji Klubu čtenářů technické literatury 1962 vedl K. Sochor.

J. Danda — S. Řehořová, *Papírenský průmysl*. Rus. odb. terminologie, řada B, sv. 3 (Praha, Svět sovětů 1962, 39 s.). — Al. Polák, *Slovo k názvosloví* (Textil 17, 1962, 39: úvod k termin. rubrice, vycházela nepravidelně). — L. Gamba, *K problematice oděvního názvosloví* (ČSTČ 1, 1962, 115–120: výzva k vytvoření, popř. k ustálení odb. názvosloví). — *Anglicko-český kožařský slovník* vycházel na pokrač. v čas. *Kožařství* 12, 1962 jako zvl. samostat. stránkovaná příloha (s. 152–208). — V. Brand, *Základy ruské zemědělsko-ekonomické terminologie* (Praha, SPN 1962, 194 s.; vysokoškol. učeb. text). — A. Pfeffer — E. Nováková, *Přesná terminologie je nepotradatelná pro odbornou práci [Poznámky k zoologické a ochrannářské terminologii]* (Lesnická práce 41, 1962, 326–328). — E. Mleziva, *Mezinárodní železniční slovník* (ČSTČ 1, 1962, 255–256: o přípravách k vyd. odb. železničního slovníku pro země socialistického tábora). — A. Petrovský, *Snahy o normalizáciu českého železničního názvosloví v minulosti a současnosti* (ČSTČ 1, 1962, 306–315: přehled starších prací a pozn. k novějším knižním i čas. příspěvkům z tohoto oboru). — L. Škodáček, *Dve poznámky k železničnéj terminologii* (ČSTČ 1, 1962, 230–232: též o potřebě koordinace čes. a slov. železniční terminologie). — V. Scheufler, *Počátky voroplavy v Čechách* (ČL 49, 1962, 9–15: obsahuje odd. „Voroplavebné techniky a dochovaná terminologie“). — I. Budil, *K českému kosmonautickému názvosloví* (Říše hvězd 43, 1962, 92–95: názvosloví bylo normováno spoluprací redakce vědy a techniky Čs. rozhlasu s ÚJČ

ČSAV). — M. Dlouhý, *Okruh, či vedení?* (Čs. spoje 6, 1961, č. 7, s. 11–12: odůvodňuje potřebu revize názvoslovné normy pro sdělovací techniku pro vedení ČSN 34 5152 z r. 1952). — J. Planík, *Znovu o spojovém názvosloví* (Čs. spoje 7, 1962, č. 11, s. 3: pokračování v diskusi z roč. 6, 1961). — B. Kubín — M. Kukačková — F. Svoboda, *Rusko-český slovník zkratek ve spojové literatuře* (Praha, Nakl. dopravy a spojů 1962, 86 s.). — O. Cymbrylová, *Rusko-český slovník určený školám pro společně stravování* (Praha, SPN 1962, 234 s.). — P. Suchanov, *Kuchařství*. Ruská odb. terminologie, řada B, sv. 2 (Praha, Svět sovětů 1962, 41 s.). — Pravidelná terminol. rubrika *Odborné názvosloví vycházela* v čas. *Výživa lidu* 17, 1962. — *Anglicko-český obalový slovník* vyšel jako zvl. příl. k čas. *Obaly* 7, 1961, č. 2; tamtéž jako příl. k roč. 8, 1962, č. 2 vyšel i obdobný *Česko-německý obalový slovník*. — J. Horecký, *Na okraj českého a slovenského anatomického názvosloví* (ČSTČ 1, 1962, 16–23: shody a rozdíly podle vysokoškol. učeb. textu R. Lince — J. Fleischmanna *Anatomické názvosloví I — II, 1959–1960*). V 2. přeprac. a doplněném vyd. vyšel *Lékařský slovník V. Valacha a J. Kábrta* (Praha, SZN 1962, s. XXVI + 526). — B. Poláček, *Záruka — garancie — expiration — životnost* (Čs. farmacie 11, 1962, 157–159: výklad odb. farmaceut. termínů). — S. Titl, *Objasnění pojmu tělesných cvičení a význam jeho jednotného pojetí pro teorii a praxi tělesné výchovy* (Teorie a praxe těles. vých. 9, 1961, 430–436). — Nová terminol. rubrika *Názvoslovné chvílky* začala vycházet v čas. *Sportovní gymnastika*, roč. 1962, od č. 5. — A. Tejnor, *Několik odborných názvů ze světa motorů* (NŘ 45, 1962, 123–126: výklady názvů spor. podniků motoristických, j. derby, mítink, motocross, rallye).

O terminol. jazykovědném slovníku J. Vachka — J. Dubského *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague* (Utrecht — Anvers 1960) ref. Fr. Daneš, *Lingvistický slovník „pražské školy“* (SaS 23, 1962, 227–229) a M. Lenhert, *Zeitschr. f. Anglistik u. Amerikanistik* 10, 1962, 215–217). — B. Srovy, *Architektura. Naučný slovník* (Praha, SNTL 1961, 240 s.; výklady odb. termínů). — D. Novotná, *Bída filmové terminologie* (Film a doba 8, 1962, 276–277: výzva k vypracování a ustálení speciální terminologie); v. též: M. Jiráček, *O filmové technické terminologii* (Filmový objektiv 1962, č. 3, s. 54: příklady na nespr. utvořené n. přeložené termíny). — A. Merta, *Jednotný výklad hlavních pojmů používaných v oblasti VTEI* (Metodika a technika informací 1961, č. 5, s. 85–91). — *Malý slovník polygrafického názvosloví a základních novinářských pojmů* (Čs. novinář 1962, 61–64, 93–96, 125–128; vyšlo též jako zvl. otisk). — A. Pešek — A. Rámbousek, *Normalizace polygrafického názvosloví skončena* (Typografia 1962, č. 4: k vydání úplného souboru 22 názvoslovných norem z oboru polygrafického). — H. Vodičková, *Některé problémy současné české bibliografické terminologie* (Kni-

hovník 7, 1962, 133–141: zpřesnění pojmů obecná bibliografie, bibliografický seznam; rozlišení pojmů bibliografie a dokumentace aj.). — H. Vodičková, *Odborná knihovnická terminologie. Část IV. Katalogizace* (Novinky knihov. lit. 5, 1962, 33–39, 65–70, 97–98: výkladový slovník, až k heslu *nakladatelská úprava tiskovín*).

Zdeněk Tyl — Milena Tylová

PREHLAD SLOVENSKÝCH TERMINOLOGICKÝCH PRÍSPEVKOV ZA ROK 1962

Všeobecné príspevky

J. Bělič, *Za upevňování kontaktu mezi češtinou a slovenštinou na poli terminologie*, ČSTČ 1, 1962, 1–6 (programový článek novozaloženého Československého terminologického časopisu). — Š. Peciar, *O vzťahu spisovnej slovenčiny k spisovnej češtině*, Problémy marxistické jazykovědy, Praha 1962, 403–414 (kriticky hodnotí najnovšie práce zo spisovnej slovenčiny, najmä z oblasti terminológie, v ktorých vidí zvyšky purizmu). — V. Budovičová, *K teórii jazykového významu*, Jazykovedný časopis 13, 1962, 109–125 (autorka tu vydeľuje aj terminologický a neterminologický — bežný — typ významu). — J. Horecký, *K otázke českej a slovenskej terminológie*, Informační bulletin pro otázky jazykovědné 2, 1962, 45–47 (informatívna stat' o súčasnom teoretickom výskume slovenskej terminológie a o skúmaní otázky vzťahu medzi slovenskou a českou terminológiou). — Tenže, *Niekoľko znakov popularizačnej literatúry*, SR 27, 1962, 159–164 (najnápadnejšími znakmi odborného štýlu v prácach popularizačného charakteru sú podľa autora názornosť a živosť výkladu). — F. Buffa, *K otázke kritérií jazykovej správnosti v odbornej terminológii*, ČSTČ 1, 1962, 183–196 (referát o čl. M. Szymczaka *Uwagi slowotwórczo-semantyczne o polskim wspólczesnym slownictwie technicznym*, Poradnik Językowy 1961, 269–278). — L. Grétsy, *Výskum odborného jazyka v Maďarsku*, prel. K. Buzássyová, tamže, 315–319 (v 1. časti článku autor referuje o terminologickom výskume, v 2. časti hovorí o skúmaní odborných textov z hľadiska jazykovej a štylistickej správnosti). — K. A. Levkovskaja, *Niektoré vlastnosti terminológie*, prel. M. Masárová, tamže, 331–344 (preklad kapitoly z autorkinej knihy *Imennoje slovoobrazovanie v sovremennoj nemeckoj obščestvenno-političeskoj terminológii*, Moskva 1960; terminológia sa ako časť slovnej zásoby, ktorá súvisí s pracovnou činnosťou človeka, líši od bežnej slovnej zásoby istým viac alebo menej úzkym okruhom používania a vedecká terminológia ešte aj tým, že je spojená s príslušnými vedeckými definíciami a že je systematická). — J. Horecký, tamže,

377–379, recenzuje knihu J. Filipca *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexicografie*, Praha 1961. — J. Horecký, *Funkcia kalkovania v terminológii*, sb. *Slavianska lingvistična terminologija I*, Sofia 1962, 33–36 (pozorovania o funkcii kalkovania v terminológii autor zhŕňa takto: „Kalk je také prevzatie pomenovania, pri ktorom sa z pôvodného jazyka do preberajúceho jazyka prenáša motivácia a vyjadruje sa pomenúvacimi prostriedkami preberajúceho jazyka. Predpokladom pre kalkovanie je predovšetkým existencia týchto pomenúvacích prostriedkov, schopnosť poznať motiváciu a stupeň jazykovej kultúry. Tieto predpoklady sú nevyhnutné aj pri kalkovaní medzi dvoma príbuznými jazykmi“).

Špeciálne príspevky

I. Kabina, *Z aktuálnych otázok právnej terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 65–84 (rozoberá používanie troch skupín termínov, ktoré majú rovnaké alebo aspoň podobné slovné základy tak v češtine, ako aj v slovenčine a význam ktorých je rovnaký v oboch jazykoch, pričom tieto termíny sú síce z filologického hľadiska celkom prijateľné, ale neprijateľné sú pre českú a slovenskú právnu terminológiu, lebo sa nimi porušuje zásada terminologickej dôslednosti a jednotnosti termínov). — Tenže, *Niektoré aktuálne otázky právnej terminológie*, tamže, 344–356 (rozbor ďalších termínov obzvlášť frekvencovaných tak v právnych normách, ako aj v právnej vede, pričom sa prihliada aj na stav v češtine). — Š. Luby, *Právna terminológia v I. a II. diele Slovníka slovenského jazyka*, tamže, 93–106 (kritické pripomienky k výkladom právnických termínov).

K. Richter, *České a slovenské vojenské názvosloví*, tamže, 129–141 (osvetľuje pomer medzi českým a slovenským vojenským názvoslovím a podáva niektoré skúsenosti, ktoré prinieslo paralelné používanie oboch sústav). — J. Horecký, tamže 190–191, referuje (z terminologického hľadiska) o *Poriadku vnútornej služby ozbrojených síl Československej socialistickej republiky*, Praha 1961. — J. Horecký, K. Richter a F. Švarc spracovali *Česko-slovenský vojenský slovník*, Praha 1962.

J. Horecký, ČSTČ 1, 128, podáva stručnú zprávu o norme *Odlučování a odlučovací zařízení. Základní pojmy a názvosloví*, ČSN 12 4001, Praha 1961, ustaľujúcej české a slovenské názvy používané v odlučovaní. — L. Chodák, *Z terminológie chemických vláken*, Chemické zvesti 16, 1962, 157–159 (abecedne usporiadané názvy so stručnými definíciami). — A. Novacký, *Poznámky k problematike fytopatologického názvoslovía* ČSTČ 1, 207–211 (poukazuje na niektoré závažnejšie momenty, ktorými sa líši fytopatologické názvoslovie od názvoslovía ostatných botanických disciplín, a upozorňuje na nutnosť koordinovaného riešenia všetkých prípadov). — M. Červenka, *Návrhy názvov pre niekoľko rastlinných rodov*, tamže, 232–234 (návrh slovenských názvov pre nové rastlinné

rody, ktoré sa vydělili na základe najnovších výskumov). — Tenže, *Niekoľko poznámok z botanickej nomenklatury v knihe Okrasné rastliny od V. Buchtu*, tamže, 237—240 (z hľadiska nomenklatury a terminológie je podľa autora Buchtova publikácia *Okrasné rastliny*, Bratislava 1960, v slovenskej botanickej literatúre krokom späť). — J. Pikorová-Bartáková, *Na okraj genetickej terminológie*, tamže, 288—294 (dotýka sa otázky využívania domácich a cudzích názvov v genetickej terminológii; prihovára sa za to, aby sa paralelne s cudzími názvami zavádzali i domáce názvy). — I. Masár, *Poznámka k používaniu substantív rast a vzrast*, tamže, 356—358 (ukazuje, že v doterajšej praxi sa sice slová *rast* a *vzrast* vcelku používajú ako synonymá, ale najnovšie sa tieto slová významovo diferencujú). — J. Horecký, *Názvoslovie lesného hmyzu*, tamže, 85—88 (porovnáva české a slovenské názvy lesného hmyzu, ako sú zachytené v slovenskom preklade *Atlasu lesného hmyzu* od J. Loužila, prel. L. Finta, Bratislava 1961).

J. Horecký, *Názvoslovie civilných zbraní a streliva*, tamže, 189—190 (o pripomienkach, ktoré podali Ústav slovenského jazyka SAV a Ústav pre český jazyk ČSAV k návrhu názvoslovnej normy pre civilné zbrane a strelivo). — I. Masár, *Nové zväzky odporúčaných termínov*, tamže, 246—247 (referát o publikáciách *Elektrovakuumnyje pribory*, Moskva 1960, *Obrabotka metallov dvulenijem* a *Lopastnyje nasosy*, Moskva 1961). — Tenže, *Nové české a slovenské termíny v raketovej technike*, tamže, 250—252 (referát o termínoch publikovaných v Zpravodaji MNO 1962, č. 8.). — F. Buffa, tamže, 174—177, recenzuje publikáciu K. Sochora a kol., *Hornický slovník terminologický*, Praha 1961. — V. Uhlár, *K niektorým otázkam slovenskej textilnej terminológie*, tamže, 42—55 (s pripojenými red. poznámkami). — L. Gamba, *K problematice oděvního názvosloví*, tamže, 115—120 (informatívna zpráva o súčasnom stave prác na vypracovaní jednotného českého a slovenského odevného názvoslovía). — *Názvoslovie bavlnárskych krosien*, tamže, 154—163 (prvé tri kapitoly z návrhu na normu názvoslovía bavlnárskych krosien, ktorý z odbornej stránky pripravil J. Strečko a z jazykovej V. Uhlár).

I. Masár, tamže, 127—128, podáva kritické pripomienky k spracovaniu slovenských názvov v zozname českých a slovenských názvov pôdnych typov a niektorých odborných termínov, ktorý je v práci J. Pelíška *Atlas hlavních půdních typů ČSSR*, Praha 1961. — J. Horecký, *K terminológii obilnín*, tamže, 363—369 (ako súhrnný názov pre kultúrne trávy sa používajú pomenovania *obilie*, *obilniny*, *zriedka* i *zrnoviny*, pričom zreteľne prevažuje podoba *obilniny*; ako súhrnný názov pre plody sa používajú tiež pomenovania *obilniny*, *obilie* i *zrnoviny*, no zreteľne prevažuje podoba *obilie*; ako súhrnný názov ešte vyššieho stupňa sa používa iba podst. meno *zrnoviny*, ktoré sa však vyskytuje niekedy aj ako synonymum pre *obilniny* a *obilie*; autor v štúdií prihliada aj na stav v češtine).

— F. P a p á n e k, *K terminológii tzv. „nehrúbia“*, tamže 358–362 (predkladá súborný návrh na terminológiu drevnej hmoty tenšej ako 7 cm, najmä hmoty vetiev).

Zo slovenskej železničnej terminológie, sprac. Subkomisia pre strojársku terminológiu, tamže 32–41 (systematicky utriedené názvy so stručnými definíciami). — L. Š k o d á ě e k, *Dve poznámky k železničnej terminológii*, tamže, 230–232 (1. pre zriaďovaciu stanicu ako celok je podľa autora na mieste slovenský názov *zriaďovacia stanica* a český názov *seřaďovací stanice*, pre špeciálne vybavenie koľajových skupín pre osobitné účely v obvode zriaďovacej stanice odporúča termíny *triediace nádražie* a *trídící nádraží*; 2. niet dôvodu vyhýbať sa v slovenskej železničnej terminológii termínu *jazda* na označenie pohybu vlaku). — A. P e t r o v s k ý, *Snahy o normalizáciu českého železničného názvoslovia v minulosti a súčasnosti*, tamže, 306–315 (podáva podrobný prehľad vykonanej práce a stručne informuje o stave prác v súčasnosti).

J. H o r e c k ý, *Na okraj českého a slovenského anatomického názvoslovia*, tamže, 16–23 (všima si podrobne jednotlivé typy rozdielov a ukazuje, kedy by boli možné vzájomné úpravy, ktorými by sa dosiahlo zjednotenie, resp. priblíženie českého a slovenského anatomického názvoslovia). — V. M l á z o v s k á a K. K n o t k o v á, tamže, 107–113, podávajú posudok *Veľkého rusko-slovenského lekárskeho slovníka* od J. S a v u l á k a a kol., Bratislava 1959; ďalší posudok je od A. V l i k a, tamže, 113–115. — *Anatomické názvoslovie*, sprac. Komisia pre lekársku terminológiu pri ÚSJ SAV, VSAV, Bratislava 1962, 575 str. (práca obsahuje systematicky utriedené latinské názvy a ich slovenské ekvivalenty). — F. S t r m i s k a, *O niektorých základných trofologických pojmoch*, *Výživa a zdravie* 7, 1962, 242–243 (charakterizuje, resp. definuje niektoré najčastejšie používané trofologické pojmy). — T e n ž e, *Trofologické hodnotenie potravy*, tamže, 278–279 (definície pojmov *kalorická*, *nutričná*, *organoleptická*, *hygienická* a *biologická* hodnota).

Soupis základních jazykovědných termínů, ČSAV, Praha 1962, 95+79 str., rozmn. (sú tu zaradené termíny — aj slovenské — týkajúce sa opisu stavby národných jazykov slovanských, a to najmä češtiny a slovenčiny). — J. H o r e c k ý, *K terminológii matematickej jazykovedy*, ČSTČ 1, 1962, 193–197 (v matematickej jazykovede sa podľa autorovho rozboru prejavuje počiatočná rozkolísanosť terminológie, spôsobená preberaním z iných vedných odborov, kalkovaním, prípadne preberaním i kalkovaním súčasne). — L. D v o n ě, *Dva jazykovedné termíny*, tamže, 163–172 (v 1. časti ukazuje, že treba dať prednosť podobe *predikativum* pred podobou *predikativ*, v 2. časti odporúča, aby sa na označenie osobitných prípadov pomenúvania osôb a sídiel typu *Gregor-Tajovský*, *Martin-Vrútky* používal termín podvojný vlastné meno). — T e n ž e, *K používaniu termínov prirodzený a gramatický rod*, tamže, 300–305 (ukazuje, že pri

výklade rodu augmentatív typu *to jazyčisko – ten jazyčisko, to hlavisko – tá hlavisko* ap. nemožno hovoriť o zmene stredného gramatického rodu na mužský alebo ženský prirodzený rod, ale len o uplatňovaní sa mužského alebo ženského rodu v zhode s rodom podstatného mena, od ktorého je augmentatívum na *-isko* odvodené). – K. Habovštiaková, *K charakteristike slovnej zásoby a terminológie u Bernoláka*, tamže, 321–331 (Bernolákov postoj k prameňom spisovnej slovnej zásoby: literárnej tradícii a úzu vzdelancov, češtine a slovenským nárečiam). – V. Blanár, *K príprave súpisu slovenskej onomastickej terminológie*, tamže, 278–283 (vyslovuje sa k zásadám zjednocovania základnej slovenskej onomastickej terminológie – návrh na zjednocovanie bol prijatý na I. slavistickej onomastickej konferencii, konanej v dňoch 22.–24. 10. 1959 v Krakove – a k súpisu základných onomastických pojmov a javov, ktorý pripravil J. Svoboda podľa uznesenia tejto konferencie). – Š. Peciar – J. Bauer – F. Daneš, *O koordinácii slovenské jazykovedné terminologie*, sb. *Slavianska lingvistična terminologija*, 37–52 (v časti *Terminologie fonetická a morfológická*, ktorej autorom je Š. Peciar, sa ukazuje na príčiny nejednotnosti a neustálenosti slovenskej fonetickej a morfológickej terminológie a stručne sa hovorí o postupe, ktorý sa má uplatniť pri plánovanej koordinácii a zjednocovaní tejto terminológie). – J. Ružička, *Slovenská jazykovedná terminológia*, tamže, 127–133 (zpráva o slovenskej jazykovednej terminológii: 1. doterajšia organizácia práce; 2. charakteristika a hodnotenie dosiahnutých a uverejnených výsledkov; 3. predpokladaný postup ďalšieho rozvíjania prác; je to čiastočne upravené znenie rovnomenného článku, ktorý vyšiel v SON 8, 1960, 161–167).

L. Mokrý, *Niektoré problémy slovenskej hudobnej terminológie*, tamže, 369–374 (po stručnom úvodnom pohľade na pokusy o utvorenie a uzákonenie slovenskej hudobnej terminológie v minulosti autor ilustruje potrebu ustáliť túto terminológiu na publikácii J. Fischera *Hudobná teória*, Bratislava 1959).

I. Masár, *Slovenské polygrafické názvoslovie*, tamže, 319–320 (poznámky k slovenskému polygrafickému názvosloviu v terminologických normách, vydaných Úradom pre normalizáciu). – *Polygrafické názvoslovie*, *Zo sveta vedy a techniky v polygrafii* 1962, č. 1–2, str. 33–38; č. 3–4, str. 39–49 (preklady noriem pre polygrafické názvoslovie; sprac. komisia odborníkov pod vedením Výskumného ústavu polygrafického v Prahe, vyd. Úrad pre normalizáciu, jazyková spolupráca J. Horecký).

J. K. Garaj, „*Knihovníctvo*“ ako veda?, ČSTČ 1, 1962, 227–229 (odmieta používanie slova *knihovníctvo* vo význame „veda o knihe, resp. knižnici“; za správny pokladá termín *knihoveda*). – Š. Peciar, *Slovenistika, slovacistika, slovackistika; slovenikum, slovákum, slovacikum*, tamže, 295–299 (na označenie slovenskej filológie a kultúrnych pamiatok).

ktoré majú vzťah k Slovensku a Slovákom, odporúča používať termíny *slovakistika* a *slovacikum*; podoby *slovenistika*, *slovacistika*, *slovenikum*, *slovákum* a *slovakikum* odmieta). — K. R u t t k a y o v á, *Glosy k otázkam slovenskej bibliografie*, Bibliografický zborník 1962, 125–139 (na str. 125–127 v kap. *Termín bibliografia* spresňuje obraz o začiatkoch používania termínu bibliografia na Slovensku a ďalšom používaní tohto termínu, ktorý podal v rovnomennej kapitole J. Špetko v čl. *Glosy k dejinám slovenskej bibliografie*, Bibliografický zborník 1961, 99–101).

J. H o r e c k ý, *Zpráva o činnosti terminologického oddelenia Ústavu slovenského jazyka*, ČSTČ 1, 1962, 121–127 (zachycuje sa tu činnosť oddelenia od jeho založenia r. 1950). — S. Š a l i n g, *III. medzinárodná konferencia o prekladových slovníkoch vydavateľstiev socialistických krajín*, tamže, 186–188 (zpráva o konferencii konanej v dňoch 17.–22. 9. 1961 vo Varšave). — J. H o r e c k ý, *Pracovná porada Medzinárodnej terminologickej komisie (jazykovednej sekcie)*, tamže, 248–249 (zpráva o porade konanej v dňoch 21.–24. 3. 1962 vo Varšave); ďalšia zpráva o tejže konferencii: J. R u ž i č k a, *Porada medzinárodnej terminologickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov*, SR 27, 1962, 313. — M. U r b a n č o k, *Konferencia o vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny*, ČSTČ 1, 1962, 252–255 (zpráva o konferencii o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry na Slovensku, konanej v dňoch 2.–4. 4. 1962 v Bratislave). — I. M a s á r, tamže, 380, referuje o *Bibliografii odborných prekladových slovníků*, zost. kol. Katedry jazyků, Praha 1962, rozmn.

Ladislav Dvořák

ČESKOSLOVENSKÝ
TERMINOLOGICKÝ
ČASOPIS

ROČNÍK II

1963

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED